

Édes Anyanyelvünk

IFJÚSÁGI
MELLÉKLETTEL

XXVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2005. FEBRUÁR

ÁRA: 120 FORINT

Siráj és király

Az alig magunk mögött hagyott év egyik legnagyobb színházi eseménye a IV. Pécsi Országos Színházi Találkozó volt. A hamar népszerűvé vált színházfesztiválon a nézők kegyeiért és az összesen 17 díjért gondos előválogatás után hat nagyszínházi és kilenc kamara-, illetve stúdióelőadás versenghetett. A júniusban tartott tíznapos fesztivál nagy győztese a budapesti Krétakör Színház lett, amely számos klasszikus színházi műhelyt megelőzve nem kevesebb mint öt díjat mondhat a magáénak, köztük a legjobb előadás díját meg a közönségzsűri díját is. E nagyszerű teljesítményhez én magam, a színházkedvelő is szívből gratulálok itt, a nagy nyilvánosság előtt is.

Am egy dolgot, sajnós, nem hagyhatok szó nélkül, s remélem, a színház alkotógárdája nem neheztel meg érte. Az alkotók a fényes sikert Csehov *Sirály* című négyfelvonásos színművének adaptációjával érték el. A klasszikus csehovi mű címe itt is *Sirály*, de, talán a darabbeli lázadó fiatal író, Kosztja Trepljov új művészi formákra való törekvésének sajátos érzékeltetéseként nem *ly*-nal, hanem *j*-vel írva. Ez egy apró formai újítás, amilyen szerencsés esetben hatékonyan megnövelheti a művész kifejezés erejét. Én magam Kazinczyval együtt vallom, hogy „Nem botol, aki helyén tudja s akarva botol”, éppen ezért a múlt év elején, amikor megláttam a címet, túltettem magam rajta, de már éreztem, hogy ez veszélyes út.

Az is lett. Annyi levelet s újságkivágot kaptam, amelyeken a *j*-vel írt *Siráj* forma virít, hogy kitapétázhatnám velük a dolgozósobám falát.

Ez önmagában még nem is lenne baj. Nem mindenki fogékony az új, eredeti megoldásokra, amelyeknek napjaink reklám jellegű, kereskedelmi vonatkozású helyesírási gyakorlatában is számos példája van, pl. *plussz*, két, sőt három *s*-sel írva, *kéxölő*, a közepén *k* és *sz* helyett *x*-szel stb. Akinek nincs eléggé játékos fantáziája, azaz nem érti a viccet, az persze hogy tiltakozik az ilyen szabályszegések ellen.

Itt azonban nem csupán ennyi történt. Még pedagógus levélíró is akadt olyan, akinek eszébe sem villant, hogy ez a *sirály* szavunk *ly*-ját kiszorító *j* szántsándékkal került oda, nem pedig otromba helyesírási hibaként. Kívágta a Magyar Nemzetből a tíz soros hírt, benne az ötször – mindannyiszor *j*-vel – leírt *siráj* szóval, s szinte mentséget keresve kérdezte levelében: „Ugye, ez csak a számítógép rossz helyesírása? Ugye, a színházi plakátokra nem így írták?” Egy szakmabeli, még fiatal társam, egy pécsi nyelvész doktorandusz pedig – újságkivágot és a plakátszövegek kíséretében – ezt írta: „A IV. Pécsi Országos Színházi Találkozóról készült plakátokon és az arról írt tudósításokban nem sikerült kiküszöbölni a helyesírási hibákat. Két helyi újságban (Pécsi Hírek, Dunántúli Napló) és a rendezvényt népszerűsítő kislakú plakátokon is *j*-vel jelent meg Csehov *Sirály* című darabjának címe. Egyetlen újságban jelent meg helyesen a színdarab címe, ez a Metro volt, amely az MTI-re hivatkozva számolt be az eseményt záró díjátadóról. Valószínű, hogy a hiba a színház által készített kiadványról terjedt tovább az újságírókhoz, akik nem fordítottak elég figyelmet a helyesírás ellenőrzésére.”

Mit lehet ehhez még hozzátenni? A *j*-vel írt *Siráj* mint színházi produkció megérdemelt nagy sikert aratott, a kétségtelenül jó szándékú helyesírási ötlet azonban csúfosan megbukott, mert ha a magyartanár, az ifjú nyelvész s még az MTI hivatalos tudósítója is helyesírási hibának nézi azt, amit kigondolói művészi kifejező formulának szántak, akkor már nagy baj van. Ha ehhez még hozzáteszem, hogy a darabban foglalkozó cikkek és plakátok hatására feltehetőleg sok ezer, a helyesírással még csak most ismerkedő tanuló esetleg egy életre azt rögzíti magában, hogy a *sirály*-t *j*-vel kell írni, nos, akkor ez a *j* betűs írás, hatását tekintve, korántsem olyan nagyszerű, mint maga az előadás. Ahogy a tanulók mondanák: *nem király*. Szerencsére a Lear királynak még nincs olyan átirata, amelyben a *király*-t *j*-vel írják.

Grétsy László

Az Édes anyanyelvünk című rádióműsorban 2005. január 9-én elhangzott előadás cikké szerkesztett változata. G. L.

A TARTALOMBÓL:

Az én cégérem

Balázs Géza:
Miért érdekes?

Málnási Ferenc:
A képes beszéd
Móricz Zsigmond
Árvácskájában

Dr. Böszörményi József:
Mi a különbség:
nemzeti-országos-állami?

V. Raisz Rózsa:
Nyilvános megszólalás
és stílusosság

Dóra Zoltán:
Szürkemarha, zöld majom

Boksay Zoltán:
Magyarul és más
nyelveken

A magyar nyelv ünnepe
Gyergyószentmiklóson

Domonkosi Ágnes:
Az *internet* helyesírása

És: kerülendő/új szavak?
nyelvi játékok,
keresztrejtvény,
nyelvész-leletek

Az én cégérem, 2004.

Egyre jobban szaporodnak a jó cégérek és az ötletes cégnevek! Már ötödik alkalommal osztották ki 2004. december 14-én a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumban Az én cégérem országos cég- és üzletnévverseny díjait. 2004-ben az 1500 beküldött névből a bírálók a következőket értékelték a legjobbnak: *Gyöngy-Ház* (ékszerbolt, Budapest), *Kutyabaj Bt.* (állatorvosi rendelő, Budapest), *Karavándor Kft.* (lakókocsi-kölcsönzés, Budapest), *Lesz Vidasz* (kisvendéglő, Kaposméről), *Netmester – a holnaptervező* (tartalom-szolgáltató, Pécs), *Panyolai Szilvórium Kft.* (szesztfőzde, Panyola), *Zamatház* (élelmiszer-feldolgozó és -kereskedés, Kaposvár), *Zár-Ba-Zár* (lakat-, zár-, vasalatszakküzlet, Miskolc), *1000 Tea Kft.* (teázó, Budapest).

A díjazott nevek tulajdonosait, valamint beküldőit is jutalmazták. A beküldők közül jutalmat kapott: Földi Mária, Troján Éva, Meizner Ferencné, Bencze Imre, Weinreich László, Mészáros Éva, Merics Norbert, Derekas János, Dávid Zsófia.

2005-ben is folytatódik a verseny. Csak a valóságban létező nevekkal, pontos név- és helymegjelöléssel lehet pályázni 2005. szeptember 30-ig az EU-33 Egyesület címén (1463 Budapest, Pf. 953). A versenyt támogatja az Anyanyelvápolók Szövetsége is.

B. G.

TARTALOM

Grétsy László: <i>Siráj és király</i>	1
Az én cégérem	2
Balázs Géza: Miért érdekes? Szerintem	3
Málnási Ferenc: A képes beszéd Móricz Zsigmond Árvácskájában	4
Graf Rezső: Sajnovics János évfordulója	5
Szilágyi Ferenc: Csokonai nyelvi jegyzete	5
Dr. Böszörményi József: Mi a különbség: <i>nemzeti – országos – állami?</i> 6	
V. Raisz Rózsa: Nyilvános megszólalás és stílusosság	7
Dóra Zoltán: <i>Szürkemarka, zöld majom</i>	7
Palicz István beszélgetése Minya Károllyal	8
Láng Miklós: Kerül, amibe kerül	9
Holczer József: Állhat-e magában a <i>magán?</i>	9
Boksay Zoltán: Magyarul és más nyelveken	10
Kovács József: Nyelvi „feladványok”	12
Bozsik Gabriella: <i>Vegyes vállalat vagy vegyesvállalat?</i>	12
Szamosvölgyi Péter: Köszöntő	13
Szathmári István: Záróbeszéd	13
Bencédy József: Időszerű kérdések helyesírásunkról	14
B. G.: Fiatal nyelvművelők konferenciája	14
A magyar nyelv ünnepe Gyergyószentmiklóson	14
D. L. – G. L.: Lőrincze-díj, 2004	15
Regős Sándor: Szokott-e Ön <i>mulcsozni?</i>	15
Domonkosi Ágnes: Az <i>internet</i> helyesírása	16
Kerülendő/új szavak, kifejezések?	16
Új szavak, kifejezések (33.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztrejtvény	19
Fazekas Beáta: Eláll a savunk	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20
Ifjúsági melléklet	I–IV.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.
Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv
Villámposta:
anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti:
a Magyar Posta Rt. ÜLK,
a Magyar Lapterjesztő Rt.,
a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletág, továbbá terjeszti a Magyar
Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht.
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítők-
nél, az ország bármely postáján, Budapesten
a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1.; tel.: 06 1 477-6300;
postacím: Bp. 1900).
További információ: 06 80 444-444;
hirlapelofizetes@posta.hu
Ára: 120 Ft.
A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk:
Hírlap Vevőszolgálat;
ingyenes hívószám: 06 80 444-444
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a
lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Böszörményi út 20–22.
Tel./fax: 3555-590

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását
az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az Oktatási
Minisztérium,

a Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,

valamint

a Nemzeti Kulturális
Alapprogram
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 06 20 473-4084
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Miért érdekes? Szerintem...

2004 őszén az egyik kereskedelmi televízióban újfajta filmajánló tűnt fel. Egy piros ruhás fiatalember műanyag csirkét dobálva odavágja: „Szerintem van mit nézni! Például: *kovbojos*. Meg: *lamúros*. Szerintem.” Annyira antireklám volt, hogy egy darabig fel sem figyeltem rá. Azután jöttek az újabb változatok. Például: *karanténos*. Meg: *másbolygós*. És: *repülő-s-partraszállós*. Ekkor fölkaptam a fejem. És nem csak én. Miért érdekes?

Hétről hétre jöttek az újabb és újabb, soha nem hallott -s képzős filmtípusok. Az idézeteket a kereskedelmi televízió óriásplakátjairól és újsághirdetéseiről írtam le. Vannak egyszerű formák: *megmentős*, *klónozó*, *megbosszulós*, *tengerallatjárós*, *tűzhányós*, *balhés*, *karanténos*, *lesittelés*, *heccelés*, *feltalálás*, *túszjejtés*, *kísértetes*, *fakabátos*, *szuperhősös*.

És vannak összetett, összekapcsolt formák: *karakán barbáros*, *fanatikus elmebajos*, *fifkás hadműveletes*, *jövőben játszódós*, *titkos viszonyos*, *pusztakezes vagányos*, *őrült tudósos*, *zimbes-zombis*, *szörcsögös maszkos*, *láncfűrészes gyilkolós*.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem -s képzős filmtípusokkal is kísérleteztek, de ezek gyakorisága alulmaradt az -s képzősökkel szemben. Pl.: *pszichoizé*. Illetve a két szóalkotási mód összekapcsolása is előfordul: *drogdíleres fűjedszemét*.

És persze mindegyikhez hozzátéve, hogy: Szerintem. Némi kis utalással és újabb áthallással egy másik televízió másik programjára, amelynek viszont ez (volt) a címe: Szerintem.

A kicsit elmehunynak tűnő reklám a nem túl ízléses gumicsirkével, valamint a – leginkább halmozásában furcsa – szóalkotási, szóképzési mód sokakban megragadt. Egyannyira közismertté kezdett válni, hogy egy-két hónapon belül a hétköznapi életben, beszédben is felbukkant a reklám (nyelv) hatása. Hallottam hallgatóimtól is új formákat, humorként mi is alkottunk néhányat, s hamarosan az egyik áruházban ügyes kereskedői fogással gumicsirkét is lehetett kapni ezzel a felirattal: *gumis, sípolós, akciós* – 15 cm-es, szerintünk: 699 forint.

És elindult az internetes nyelvi játék is. Három rövid sorozat ezekből (valamennyi sorozatból csak mutatót közlünk, a kevésbé szalonképeseket kihagyjuk):

Hogy milyen bulikat szerettek?

Egyet *fizetős*, kettőt *kapós*.

Vörösborral *leöntős*.

Örülten *smárolós*, másnap *meg nem ismerős*.

Taxibahányós.

Cuccelhagyós.

Tehát: a jó bulikat szeretem. Szerintem.

A jó informatikusok, akiket szeretünk:

Naponta *újrategyűjtős*, winchesterről mindent *törölős*, de a személyes képeidet azért magának *lebackupolós*.

Privát levelekbe *belenézős*, időnként meg is *válaszolós*.

Szakszavakat *hajtogatós*, gépet *lefigasztós*.

Kékhálalós.

Minden drájer *letöltős*, aztán mégsem *működős*.

Billentyűzetten Y/Z billentyű csavarhúzóval *felcserélős*.

Minden műszaki kérdéshez nagyon *értős*, aztán csavarhúzót fordítva *megfogós*, kettőhuztat hangkártýára direktben *bekötős*.

Bajszos, *szakállós*, *copfbafonthajos*.

Hogy milyen pasikat szerettek? A jó pasikat szeretem!

Kézen fogva sétálás közben minden nő után sunyin *megfordulós*.

Terepjáró-tulajdonosos.

„Sajnálom, szívem, de ez most kanbuli lesz” *szöveges*.

Mindig *otthonulós*, *könyv olvasós*.

„Mire hazaérek, vacsora legyen az asztalon” *elvárós*.

Szókeviccet *mesélős*.

Haveroknak mindig *rээрős*.

A három témakör szociológiai vagy szociálpszichológiai elemzésre is érdemesíthető. Vagyis némi kis betekintés a mai „bulivilágba”, az in-

formatikusok (számítástechnikusok) magatartás-kultúrájába, valamint kemény női kritika a „pasikról”, akiket szeretnek, akármilyenek legyenek is. De most nyelvészetiileg nézzük a jelenséget! Miért érdekes, mitől hatásos ez a szövegvilág?

Először is azért érdekes, mert titok, talány, hogy miért lett belőle nyelvi divat. Ha azzá vált, s ezt mutatják élőnyelvi és internetes példánk, akkor kell, hogy legyen valamilyen nyelvi oka. És ha ezt kutatjuk, ott rejlik rögtön a másik ok – amiért a nyelvészt izgatja ez a nyelvi jelenség.

A példákban szereplő -s melléknévképző elég „közönséges” (gyakori, elterjedt) a magyar nyelvben. Talán a leggyakoribb képzőnk, amellyel főnévből, melléknévből újabb melléknévet (*bokros*, *forintos*, *fiús*, *családiás*, *kékes*, *fölösleges*), illetve főnevet képeznek (*hajós*, *akácos*, *négyes*). Szókapcsolatokban és szóösszetételekben is gyakori (ezek is előképei a tréfás szóalkotásoknak): *almás rétes*, *tavas barlang*, *boroshordó*, *levelesláda*. Az -s képző gyakori alkalmazása éppen ellene szól a különleges, újszerű, tréfás nyelvi hatásnak, bár tény, hogy a tárgyalt formák mégis mind újszerűek, szokatlanok. Különösen az ilyen összetett formák: *haveroknak mindig ráérés*. Hiszen a *rээрős ember* bevett forma, a *mindig ráérés* is, de az újabb bővítménnyel való ellátás már szokatlan: *haveroknak mindig ráérés*. Valamint humoros hatást keltenek a további halmozások: *bokavillanós nadrágot hordós*. Illetve a csaknem grammatikai lehetetlenséggel „játszós”/játszó kettőzések formák: *terepjáró-tulajdonosos*, *sőt udvarlósos*. Azért használtam a „csaknem” szót, mert ha az -s képzős főnévi alapformát nézzük (*tulajdonos*), akkor az nyelvi kompetenciákkal továbbképezhető melléknévvé: *tulajdonos + -os*. A csak melléknévi használatú *udvarlós*-ról ez már aligha mondható el. Vagyis a hatásban van grammatikai ok: a képzés megszokott módja mellett e képzett, továbbképzett, halmozottan képzett formák nyelvi újszerűsége, furcsasága.

Meglátásom szerint azonban ez nem lenne elég a sikerességhez, a nyelvi divattá váláshoz. Kell lennie valamilyen magyar nyelvi előképnek ahhoz, hogy szárnyaló divattá válhassanak az újfajta -s képzős filmtípus-megnevezések.

Milyen főnököt szeretnek a beosztottak?

A mosolygós *hazaengedőst*.

A vállveregetős *fitetéselemelőst*.

A nem *rászólóst*.

A ha nincs munka, nem *adóst*.

A „hova megyünk együtt, a cég fizeti” *megkérdőzőst*.

A „nem baj, ha hibáztál, majd helyrehozzuk” *anyáskodóst*.

A későn jövő, korán *hazamenőst*.

A *be sem jövőst*.

A nem sokat *beszélőst*, mindig *végighallgatóst*.

A mindig *igazat adóst*.

A mindig nyugodt, nem *kiabálóst*.

Szerintünk.

(internet, 2004.)

Hogy mit kívánsz így Neked így év vége felé?

Karácsonyt. *Békéset*, *boldogságosat*.

Szilvesztet. *Eszelőset*. *Bulizósat*.

Új évet. *Sikeréset*.

Szerintem.

(sms, 2004.)

megnevezések (pl. a varrottasok, hímezések világában). Valójában ezeknek a táncformáknak a népi megnevezése lehet újfajta előképe a mai, a reklámvilágban fölkapott és a hétköznapi beszédben is szárnyalni kezdő -s képzős divatnak.

Antropológusok nyomán nyelvészek is mondhatják: nincs új a nap alatt. Minden megvolt már korábban is, mindent kitaláltak már egyszer, csak közben elfelejtették, s most valaki fölbresztette Csipkerózsika-álmából.

Az egészen más – és immár nem nyelvi – kérdés, hogy kik és hogyan vásárolnak mostanában tömegesen gumicsirkét, s hogy ez a nyelvi divat milyen filmek nézésére is buzdítja a „nagyérdeműt”. Én maradok az igaz emberi sorsok művészi tolmácsolóinál. És nem mondom azt sem, hogy „emberi sorsos” vagy „művészes” filmet szeretek nézni.

Balázs Géza

A képes beszéd Móricz Zsigmond Árvácskájában

A 125 éve született író emlékére

Az Árvácska Móricz Zsigmond (1879–1942) legkomorabb, talán legfájdalmasabb alkotása, nem regény a szó szoros értelmében, döbbenetes mélységű írás, írója is „irtóztató könyv”-nek nevezte, amit azzal is jelzett, hogy nem fejezte be, hanem ének formájú zsoltár-szakaszokra osztotta a történetet. A mélység jankajáltásait akarta hallatni, a kivertesség protestáló hangját, az ítéletét, a felháborodását, s ezt zsoltáros hangon lehetett leginkább az idegekbe kiáltani (Czine Mihály).

Az Árvácska formai szempontból is szokatlan alkotás, hangvétele kissé elüt a Móricz-művektől. Szikrázóan tömör és szabatos, fegyelmezett, az író csak ábrázol és szerkeszt. Szerkesztése is remek: Dudásnéra négy zsoltár jut, Szennyesnére kettő, Verónéra csak egy – de mélységében a kettő több, mint a négy, és az egy több, mint a kettő.

Cselekménye szinte nincs is, az epizódok, az emlékezetből tudatosan felidézett vagy véletlenül felmerült élethelyzetek kerülnek egymás mellé és után, s ezek állnak össze a kis Csibe két-három évének kronológiájává. Nincs meseszál, a hős életében a két-három esztendő alatt nem is történik semmi változás, legfeljebb égbekiáltó szenvedéseinek színterei változnak, s vezetnek a pokol egyre mélyebb bugyraiba.

Hogyan sikerül Móricznak a mindennapokban használt nyelvet úgy gazdagítani színekkel, képekkel, hangulatokkal, hogy feszültséget teremtve és oldva megalkossa Csöre – Pösze – Álami Árvácska alakját, elmesélje történetét?

A szöveg írásjeleinek stílusértéke a fonetikus, a kiejtés szerinti írásmód által is megnyilvánul:

– Hajtsa eee el... – kiáltja Csöre két-ségbeesetten.

– Lopott? lo-poooot? dinnyét lopott ez a dögszem? – hergeli magát Dudás.

– ... nem fogok többet lohohopni – zokogja Csöre.

– Egy haza – utasítja Csörét Kadarcs.

– Mosgyál meg, te disznó – kiáltja Jóska.

– ... mert ígyjőkestve lösz, osztán menni is két valamicskét má-nógatja Zsaba Mária.

– Mía fene? ruha nélkül szok jáórnyi? – méltatlankodik.

– Nem csimogat; simogat... s... sss, sss – tanítgatja az öreg.

A szóbeli közlésben jelentkező tájnyelvi elemek a reális ábrázolást, a népi alakok élethű jellemzését szolgálják.

A szöveg hangjainak stílusértéke a rossz hangzású szavak, ebben a szövegben a szitkok sokasága nyomán keletkezik, ez is hozzájárul a hiteles szövegalkotáshoz:

– Hogy a fene ett vón meg bennetöket.

– ... te büdös kölyök! nem tudsz vigyázni! hogy rögtön kicsavarom a nyakadat!

– No megállj, te bitang, ezér eszed a kenyeremet.

– A fene ett vóna meg a tojásba.

– Mi van neked, te bitang?

– Ött vón meg a kórság, zanyádba

ött vón mög a kányái rossz

te átok te

szakadna már rám az a magasságos is

– Te rohadt, te büdös...

– ... hogy a fene ett vóna apróra benneteket, te kutyák.

– ... a bűr hujjon le valamennyiről, az urakról...

– Ó, a rosseb egye meg, hát te hogy jössz vissza? Hogy a fene rájga le a húsd, tetűled nem lehet megszabadulni?

És záporoznak, záporoznak a kislányra Dudásné szitkai, de Csöre akkor érzi magát boldognak, amikor újra ezeket a „szavakat” hallja.

Zsaba Mária sem adja alább:

– Ferenc bátyádnak nehogy szólj valamit, mert kitaposom a beledet. Ez a gyengébb beszédje volt, olyan, mintha azt mondják: kezit csókolom – jegyzi meg Móricz.

– A fene ett vóna meg, mielőtt megláttalak.

– Fene egye meg a büdös pofádat, te ronda.

– Te piszok, te disznó, az anyád úristenit, te szemtelen.

Hogy az Isten döglesszön meg, te gyalázatos disznó – verte Csöre fejét. – Így vigyázol te az én fiamra, te kutya?

Veróné csak egyszer mondja a kislánynak, hogy „te átkozott”, de annál gyakrabban használja a vesszőt, a prakkert, a porolót nevelési céllal...

Móricz szavait idézzük: „Ezen az Alföldön a magyarok még ebben az időben nem is tudtak másképp beszélni, csak trágár szavakkal.”

Példák a szövegből a szavak szófaji értékéből adódó stílushatásra, pl. az igék tömörítő erejére: nyüzsög ki a törpe ajtón, a tanya mögül előszüremkedik a hetedik, a pucér, a kicsi még ott duzmaszkodik, mindig fájdogált, zsiorgott, le is boncírálta a kezéről.

A melléknévvél párosított főnevek egy vagy több tulajdonság kiemelésével jellemzik, egyénítik a személyt vagy a dolgot: Álami Árvácska, mesebeli házikó, görbe eperfa, parányi csöppség, roppant ég, törpe ajtó, veres szemű mogorva ember, dinnyehasú anya, pucos veréb, retkes, fekete kéz.

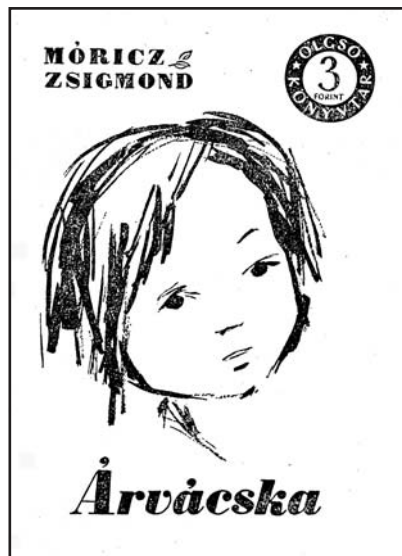
A szöveg szóképei között is túlsúlyban vannak a rossz hangzású, hangulati és szemléleti elemeket felmutató metaforák: (A nap) odaütött tojás barna serpenyőben, (később) izzó, fehér gömb, (a kislány) embercsirke, kis gyilkos, madárhús (Kadarcs szerint), pesti csirke, mérges kígyó („kedvesanyám” becéző szavai), dögszem („kedvesapám” szava), aztán újabb elnevezések: kígyó, kis kutya, büdös kőke, mágnáskisasszony. A kicsi naccsága nevezi Árvácskát így: édeském, kis angyalom, kedvesem, tubicám, olyan szép kis virág vagy – de a kislány csak rémítgetésnek veszi. Zsaba Mária sem marad adós a rossz hangzású metaforákkal: rothadt dög, mocskos dög, kényes dög. Árvácska is ezeket a szavakat tanulja meg, s a templomban ezt kérdi: Meddig beszél még az a marha?

A szöveg értelmi, érzelmi-hangulati jellegű hasonlatai is szinte kivétel nélkül rossz hangzásúak: A nap úgy ébred, mint az idétlen tyúk éretlen tojása; A mesebeli házikó vályogfala úgy hajlik, mint a pöfeteg gomba; Kadarcs nézte a kislányt, őrizte, mint a kis bárányt, ... nevetett, mint a farkas; Csöre, mint a harapós kiskutya, elvesztette a fejét.

Árvácska sorsa egyben szimbólum is, az országot bejáró író már nem is Csibe sorsát fürkészi, hanem a magyar népet, s a történet, amelyet elmesél, elzokog, „tiltakozás a hóhér állam ellen, a rabló állam ellen” (Kiss Tamás).

„Móricz mondatai alatt hangszerény van” – vallotta Illyés Gyula. S a nagy mesélő nemcsak az életet, hanem az étellel együtt az élőbeszédet is teljes egészében, a maga hullámozásában emelte az irodalomba. Így vált – Németh László szavaival – egészen a közösség énekévé.

Málnási Ferenc

Szántó Piroska könyvborítója (1956)

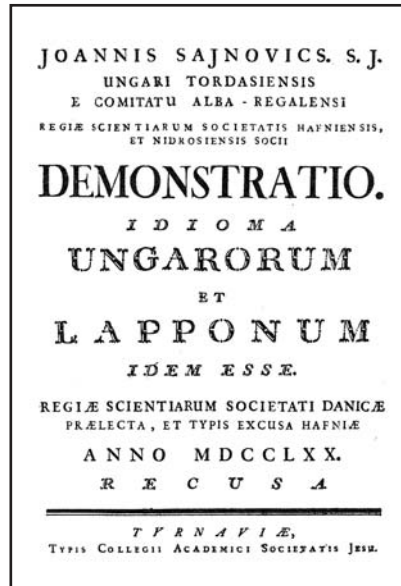
Sajnovics János évfordulója

„Csillagokat vizsgált és nyelvünk
titkát fődőze föl,
Csillagoknál izzóbb
a rokon emberi szó.”

Kétszázhusz éve, 1785. március elsején 52 éves korában halt meg Budán a magyar összehasonlító nyelvtudomány első kutatója, Sajnovics János, a nyelvtudós, csillagász, jezsuita szerzetes tanár.

Gazdag magyar nemesi családból származott, 1733. május 12-én született a Fejér megyei Tordason. Iskoláinak elvégzése után a jezsuita rendbe kérte felvételét. Ekkor, a rend előírásai szerint, minden vagyonáról lemondott bátyja, Mátyás javára. Életének egy véletlen epizódja indította a nyelvhasználat területére.

A csillagászok szerint 1769. június 3-án a Vénusz bolygónak a Nap előtt kell elvonulnia. E jelenség megfigyelésével ki lehet számítani a Nap és a Föld távolságát. E nagy lehetőség megvalósítását igyekezett segíteni Dánia és Norvégia akkori királya azzal, hogy egy csillagvizsgáló tornyot építtetett Norvégia legészakibb részén, Vardö szigetén. Meghívta oda többek között a csillagászati jelenség megfigyelésére a Bécsben élő európai híró csillagászt, Hell Miksát, aki magával vitte Sajnovics Jánost, hogy segítse munkáját. Mivel a szigeten lappok éltek, alkalom adódott – a csillagászati megfigyelésekkel párhuzamosan – a magyar-lapp nyelvrokonság vizsgálatára. Ezt a munkát végezte el Sajnovics. Egybevetette a két nyelv szavait és alakitási elemeit, elsőként vizsgálva a szerkezeti elemek szerepét a nyelvhasználatban. Megállapította az ige-ragozási rendszer, a birtokos személyjelezés azonosságát, a számnevek, a -k többesjel, a -bb középfokjel egyezését. Közös vonásnak minősítette még, hogy a számnevek után egyes számot használunk, és hogy nyelvünkben és a rokon nyelvekben nincsenek nyelvtani nemek. A felsorolt jelenségek és adatok ismeretében írta meg nagy jelentőségű munkáját, a DEMONSTRATIO-t; teljes címe: *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Laponum idem esse*. (Bizonyítása annak, hogy a magyarok és a lappok nyelve azonos). Megjelent 1770-ben Koppenhágában, később dán nyelvre is lefordították. Ugyanebben az év-

Szilágyi Ferenc

Csokonai nyelvi jegyzete*

Napnyugoti nyelvben könnyebben csúsz el a *chips, light, a snack, pub, dealer, show* – ám a mi napkeleti nyelvünkéből kivirít, mint korcsult pesti ficsúrnak nadrágjából arany öv vagy a női magos-sarkú cowboy-bakancs csukaorra, réz fityegője – s mért lennének a Nyugot féleszü majmaivá?! „O, imitatores servum pecus” – így a derék bölcs: „oh, külföld-követők korcs rabi barma” – felelj!

* A 200 éve, 1805. január 28-án elhunyt költő pontosan ezt írta ma is időszerű jegyzetében: „A nyugotiaknak nyelvében könnyebben elcsúsz az idegen, de nyugoti szó, hanem a Volga-mellékiből úgy kirí, mint a pesti korcsoknak öltözetjek mellett a német elejű nadrág, vagy a kaput alatt az aranyos öv; s azonban kicsoda tett minket olyan nagyon majmaivá a külföldieknek? O, imitatores servum pecus – oh, követők, követők, rabi barmok!”

ben Nagyszombatban is kiadták. Ma angolul és magyarul is olvasható. Egész Európa tudományos világa felfigyelt rá, szerzőjének nemzetközi tekintélyt szerzett. A tudományos megállapítás sikeréről Hell Miksa így tájékoztatta levélben rendfőnökét: „Jó Isten, ki hitte volna, hogy mi ugyanazon apától született testvéreinket találjuk majd meg a lapp nemzetben. Magyarok ők, a mi testvé-

reink, a mi magyar nyelvünket beszélők, a mi magyar ruhánkat viselik, a mi régi magyar őseink erkölce és élete szerint élnek, egy szóval testvéreink. Oh, milyen csodálatos, bámulatba ejtő dolgokat kell előljárómnak jelentenem... Csodálatos az Isten rendelkezése, hogy társul erre az expedícióra a nyelvünket ismerő Sajnovicsot választottam.”

Amikor Sajnovics a magyar és a lapp nyelv azonossága kifejezést használja, ezen nem a mai egyformaságot, a kölcsönös érthetőséget érti, hanem a szétválás előtti azonosságot, a közös alapnyelvi elemek egyezését.

Külföldön munkája méltó feltűnést keltett, foglalkoztak konkrét eredményeivel, a nyelv jelenségeiről adott magyarázatának újszerűségével és a nyelvek egymáshoz való viszonyát tisztázó módszerének sikerével.

Idehaza viszont vegyes érzésekkel fogadták tanítását: néhányan elfogadták bizonyítékait, mások nem. A személyeskedő vita elkedvetlenítette Sajnovicsot, nyelvtudományi munkásságát nem folytatta, visszatért a csillagászathoz.

Élete tudománytörténeti tanulságul szolgálhat a manak is.

Szülohelye, Tordas őrzi emlékét: 1942-ben felavatták szobrát, Farkas János szobrászművész alkotását, és emlékmű létesítésével fejezték ki megbecsülésüket a település lakói. Tér is őrzi itt a nevét. 1970-ben műve megjelenésének 200. évfordulóján hazai és külföldi nyelvészek részvételével tanácskozást rendeztek. Megkoszorúzták a XVIII. században épült Sajnovics-kastély főépületén elhelyezett emléktáblát, amely azt hirdette, hogy *itt született 1733-ban Sajnovics János csillagász és nyelvész, az összehasonlító nyelvtudomány úttörője*.

A mostani évforduló alkalmából érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy a főváros (Buda valamelyik kerülete) utcaelnevezéssel emlékezzék nyelvünk eredetének egyik első kutatójára.

Graf Rezső

Ezen az oldalon 12 év óta **Kemény Gábor** Nyelvi mozaik című rovata jelent meg. Ez a cikksorozat a múlt évi 5. számmal véget ért. A szerző ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik munkájában buzdításukkal (olykor bírálatukkal) támogatták. (A szerk.)

Mi a különbség: *nemzeti* – *országos* – *állami*?

Köztudomású, hogy a *nemzet* szó jelentése: történelmileg kialakult tartós emberi közösség, melynek tagjai a közös nyelv, közös kultúra és más, fontosnak tartott tulajdonságok alapján összetartozónak tartják magukat. Az egyszerű emberek tömege, a *nép*, azáltal válik nemzeté, hogy egy meghatározott területen országot/államot alapít. Vagy röviden: a nemzet közös identitású államalkotó népcsoport.

A réges-régi *ország* és a nyelvújítási *állam* lényegében azonos értelműek, az *ország* azonban inkább 'terület' jelentésű földrajzi fogalom, az *állam* viszont inkább modern értelemben vett 'politikai-hatalmi szervezet' jelentésű, jöllehet az államnak is velejárója a pontosan körülhatárolt terület.

A normális magyar nyelvérzékűek számára teljesen nyilvánvaló, hogy *nemzeti* az, ami valamely nemzeti közösséghez tartozó vagy arra jellemző, *országos* az, ami egy ország területére vonatkozik, és *állami* az, ami egy központi hatalmi-politikai szervezet részét képezi.

A fentieknél megfelelően használatosak valamely nemzetközösséggel kapcsolatban a *nemzeti jellem*, *nemzeti lét*, *nemzeti sors*, *nemzeti történelem*, *nemzeti tragédia*, *nemzeti önérzet*, *nemzeti elfoglaltság* stb. kifejezések, valamint egy nemzeti nyelvhez kötődő kulturális fogalmak, mint *nemzeti irodalom*, *nemzeti himnusz*, *nemzeti színjáték* stb., továbbá tárgyi vonatkozásban: *nemzeti viselet*, *nemzeti lobogó*, *nemzeti emlékhely*, *nemzeti gasztronómia*, *Nemzeti Színház* stb.

Ami viszont nem egy emberi közösségre vonatkozik, hanem egy meghatározott területre, annak jelzője természetesen az *országos* vagy az *állami*. Magyar vonatkozásban csak olyan fogalom, szervezet vagy alapítvány jogosult a *nemzeti* jelző használatára, amely az egész magyar nemzetre vonatkozik, határon innen és túl. Ezzel szemben nemzeti hovatartozástól függetlenül, területi illetékeségi alapon van megszervezve a közigazgatás, közrend és bűnüldözés, közlekedés, közegészségügy, közoktatás, pénzügy és kereskedelem, környezetvédelem stb. Következésképp az ilyen hatóságok, szervezetek és intézmények elnevezése csakis *országos* vagy *állami* lehet. Ennek megfelelően helyesen van Országos Rendőr-főkapitányság, Országos Egészségbiztosítási Pénztár, Országos Meteorológiai Szolgálat, Országos Cigány Önkormányzat, Állami Számvevőszék, Állami Pénzverde, Magyar Államvasutak stb. Régebben hasonló értelemben használták a *hazai* és *honi* jelzőket is, pl. Hazai Első Takarékpénztár, Hazai Fésűsfonó Vállalat, Honi Iparvédegyelet stb.

Ezeknek ismeretében rendkívül zavaró, hogy újabban az ember lépten-nyomon ilyen tökéletlen elnevezésekkel talál-

kozik: Nemzeti Autópálya Rt., Nemzeti Nyomozóiroda, Nemzeti Osteoporózis Program, Nemzeti Hírközlési Hivatal stb., s a két legislegelképezetűbb: Nemzeti Baktériumtörzs Központ és Magyar Nemzeti Állathangtár. E két utóbbi esetben olyan baktériumtörzsekről, ill. állathangokról van szó, amelyeket Magyarország területén gyűjtöttek; ez a tény az élővilág földrajzi elterjedtségének a körébe tartozik, de semmiféle magyar vagy más nemzeti jelleg nem mutatható ki benne. Gyűjtőjük valószínűleg ismerhette a baktériumok vagy az állathangok rendszerét, de a magyar nyelv szabályait, sajnos, nem.

Hasonlóképpen félrevezető a Nemzeti AIDS Bizottság elnevezése, mely nevével ellentétben nem nemzeti alapon, hanem területi illetékeség szerint foglalkozik minden magyarországi AIDS-üggyel, beleértve azokat is, amelyek Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárokkal kapcsolatosak, de semmit sem tesz a határon túli magyarok közt előforduló AIDS-esetekben.

A félrevezető *nemzeti* elnevezést és a tényleges tevékenységi kört éppígy szembe lehetne állítani a főntebb már említett és az alább felsorolandó elnevezéseknél: Nemzeti Fejlesztési Terv, Nemzeti Stratégiai Kutatási Program (MTA), Nemzeti Üdülési Alapítvány, Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Nemzeti Cukorbeteg Alapítvány, Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv, Nemzeti Akkreditáló Testület, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Nemzeti Földalapkezelő Szervezet, Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány, Nemzeti Autópálya Felügyelet, Nemzeti Egészségügyi Kerekasztal, Nemzetbiztonsági Hivatal stb.

Ha keressük a magyarázatát a *nemzeti* jelző téves használata elterjedésének, akkor azt a nyugati nyelvekből történő hibás fordításokban találhatjuk meg. A nyugati nyelvekben a latinból átvett *natio* szó eredetileg a latinak megfelelően szintén a születésileg és politikailag számon tartott emberi közösséget jelentette, megkülönböztetve a *populus* (*people* 'nép') fogalmától. Napjainkban azonban jelentésváltozás következtében a *nation/Nazion* az angol, francia, német és a többi nyugati nyelvben már elsősorban államot jelent, nem pedig azonos identitású emberközösséget. Jól szemlélteti a *nation* = állam jelentéstartalmat a United Nations elnevezés, melynek alapítói: a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia Egyesült Királyság és a Francia Köztársaság, tehát kivétel nélkül mindegyik állam vagy államszövetség, és még véletlenül sincs közöttük egyetlen magyar értelmezés szerinti nemzet sem. A *nation* szó a nyugati nyelvekben végbement jelentésváltozásának jól megragadható időszeke a XIV. Lajostól a francia forradalom utáni időkig terjedő korszak. A Napkirály közismert mondása: „L'état c'est moi” (= az állam én vagyok) kényszerűen módosult azáltal, hogy a forradalmi nép a királyt le-

fejezte, és a *nation*-t helyezte a király és az állam jogaiba.

A nyugati nyelvektől eltérően azonban a magyar nyelvben ilyen jelentésváltozásra nem került sor, több okból sem: 1. A magyar nyelvben az *ország* szó sok évszázados stabilitással jelentette egy-egy nemzet földrajzi területét, miközben a nyugati nyelvek számos más szót használtak helyette: *tartomány*, *grófság*, *hercegség*, *királyság*, *császárság*, *monarchia*, *szövetség*, *köztársaság*, *birodalom*, melyeknek területi kiterjedése is sokkal változékonyabb volt, mint a történelmi Magyarorszáé. 2. A magyar nyelvben a nemzet és az ország területileg szinte sohasem fedte egymást, mégpedig nemcsak magyar, hanem a közelünkben lévő cseh, lengyel, horvát, német, orosz vonatkozásban sem, tehát ezért sem lehetett egymás szinonimájává az *ország* és a *nemzet* szó.

Sajnos, a magyar fordítók és szótárszerkesztők nem vették idejében észre a *nation* szó nyugati jelentésváltozását, ezért már a múlt században is keletkeztek hibás magyarázatok, mint National Bank – Magyar Nemzeti Bank, amely természetesen nem *nemzeti*, hanem *állami* bank. Vagy Nemzeti Sportuszoda, amely szintén nem *nemzeti*, hanem *fővárosi*.

A hibás intézményi elnevezéseken kívül ugyancsak hibások, sőt értelmezhetetlenek a következő *nemzeti* jelzős fogalmak: *nemzeti jogszabályok*, *nemzeti össztermék*, *nemzeti jövedelem*, *nemzeti vagyony*, amelyekhez természetesen kivétel nélkül az *állami* jelző illenék a valóságban. A *nemzeti alaptanterv* és a *nemzeti bajnokság* nyilvánvalóan *országos*, mert egyrészt vonatkozik a magyarországi nemzeti iskolákra és sportolókra is, másrészt azonban nem vonatkozik a határon túli magyar iskolákra és sportolókra.

A *nemzeti* jelző napjainkban zajló infálódási hulláma kétségtelenül összefügg az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkkal. Az Unió felépítése és adminisztrációja három szintet ismer: 1. uniós, 2. national = országos, 3. regionális. Ami a mázsaszámra születő brüsszeli munkanyagokban *national*, tehát tagországi hatáskörű, azt a magyar fordítógárda gondolkodás nélkül fordítja *nemzeti*-re.

A *nemzeti* jelző hibás használatának járványa már Kárpátalját is elérte. Idáig méltán emlegettük, hogy az erdélyi és kárpátaljai magyarság napjainkig megőrizte romlatlan nyelvérzékét. Épp ezért okozott számomra nagy csalódást, amikor a Duna TV ungvári magyar riportere az ottani ukrán egyetem épülete előtt állva azt úgy mutatta be, hogy „Nemzeti Egyetem”, holott a homlokzaton méteres cirill betűkkel olvasható a felírás, hogy Derzsavná Univerzita, tehát Állami Egyetem. (Magyarul akkor lehetett volna Nemzeti Egyetemenként említeni, ha ukránul Národna Univerzita lett volna kiírva.)

Soraimmal a szóhasználati zűrzavar és igénytelenség leküzdéséhez szeretnék hozzájárulni.

Dr. Böszörményi József

Nyilvános megszólalás és stílusosság

Az ókori retorikák fontos követelményként írták elő az illőséget: Arisztotelész szerint a stílus illő, ha megfelel az érzelmeknek, a jellemnek, és arányos a tárggyal. Ebben az értelemben tehát az „illőség” nem „illemesség”, hanem „valamihez való hozzáillőség”. Mai stilisztikai fogalmaink szerint ez tehát azt jelenti, hogy valamely beszédhelyzetben a megfelelő stílusréteghez tartozó elemeket: a szó- és kifejezőkészletet, a nyelvtani formáknak a témához, a szövegfajta-
tá-
hoz, a szituációhoz illő eszközeit használjuk, ellenkező esetben szövegezésünk stílusatlansághoz vezethet.

Természetesen igen nehéz, sőt lehetetlen meghatározni, hogy melyek azok a nyelvi elemek, amelyek kizárólag a közvetlen társalgási, a szónoki vagy éppen a publicisztikai stílusban lehetnek „illőek”. Ebből a szempontból a publicisztikai stílus – az írott és beszélt médiumok stílusa – több szabadságot enged meg, mint például a tudományos előadásoké vagy a politikai beszédoké; a publicisztikának természetes velejárója a közvetlen hatásokra törekvés, a figyelem felkeltése, a közérthetőség, s ez sokszor mérész nyelvi megoldásokkal érhető el, olyanokkal, amelyek meglepik az olvasót-hallgatót-nézőt, esetleg éppen azért, mert úgy gondolja, a hétköznapi beszédben használatos nyelvi forma nem illő a helyzethez, a tárgyhoz, a nyelvi környezethez.

A politikai életnek is vannak olyan megnyilatkozásai, amelyekben – parlamenti felszólalásokban, interpellációkban – az indulat heve elragadja a beszélőt, s a befogadó számára váratlan, olykor meghökkentő nyelvi megoldások születnek. Ezek lehetnek szellemesek, találóak, ötletességük folytán hatásosak, bár a nyilvánosság általában válasz-

tékosabb formákat kíván meg. A stílári-
lyesség, illőség hely és idő függvénye.

Lássunk most a közeli múltból gyűjtött nyelvi anyagot, a források pontos megjelölése nélkül.

A bizalmas, más helyzetben tréfás használatú *kukkoló* főnév egy napilapunk glosszájában így szerepel: *mára társadal-
munk emblémája a kukkoló lett. A kukkoló nyilvánvalóan erősen elűt a társadalom és az embléma szavaktól; ezek a nyelvi sztenderdekhez tartoznak, amazt a szlenghoz sorolnám. A kifejezés azonban így pontos: kifejezi a glossza írójának indulatát is, nemcsak véleményét. Hasonlóan elfogadjuk a Felzabált eredetmítosz szókapsolatot egy újságci-
cik-
k címe-
ként, mivel kiválóan betölti funkcióját: minden olvasó érdeklődését felcsigázza a tanulmány értékű, terjedelmes fejtegetés iránt, jóllehet a szerző „kiméletlen” fogalmazásnak minősíti a választékos, szaknyelvi eredetmítosz szóhoz kapcsolt durva, pejorativ felzabált jelzőt.*

Máskor azonban nem a helyzethez illő az eltérő rétegbeli elemek használata. Az Európai Unióhoz való csatlakozás mámoros hangulatában például a rádió riportere *gigantikus slág*-nak nevezte azt a csöveget, amely az Erzsébet híd-
ra-
vezette a szökökútszerű hatáshoz szükséges vizet. Mivel itt sem ironia, sem elítélés nem volt a riporter szándékában, nem volt indokolható az idegenszerű hangzású és csak a bizalmas nyelvi szinten használatos *slág* összekapcsolása a választékos *gigantikus* melléknévvel. Bizonyára elég lett volna *óriási* vagy *hatalmas tömlő*-nek nevezni a vízszállító eszközt.

Napjainkban gyakori, hogy ismert politikai, gazdasági vezető személyeket felmentenek tisztességükből, elbocsátanak állásukból, illetve leváltanak. Ezt az eseményt a híradók

sokszor a *meneszt* – a fentiekhez viszonyítva negatív hangulatú – igével hozzák tudomásunkra, sőt egy lap főszerkesztőjét – ugyancsak az egyik közszolgálati médium híradója szerint – *kirúgták* állásából. Ez a szóhasználat nem illett a híradó – egyébként tárgyilagos – szövegébe. Sőt az a kérdés is felmerül, nem bántó-e a hallgatónak-nézőnek? És még inkább annak, akiről a hír szól?

Egy vezető európai politikus magyarországi látogatása alkalmából az egyik híradóból arról értesültünk, hogy az illető politikus megértette azokat a nehézségeket, amelyek a délvideki magyarokat sújtják. A fordításban – bizonyára a szinkrontolmacsolás sietségében – a „felfog, megért” értelmet a bizalmas nyelvi környezetben használatos *vette a lapot* frazeológiai kapcsolat fejezte ki – ebben a helyzetben egy kissé lekezelő hatást keltve. A hírműsorokban megszólaló szakemberek megnyilatkozásaiban sem ritka, hogy vétenek az illőség retorikai-stilisztikai kívánalma ellen. „A büntetőeljárás törvény *kerek perec* meghatározza...” – mondta egy jogász egy közszolgálati híradóban. A *kerek perec* helyett itt az *egyértelműen* vagy a *pontosan* lett volna az odaillő.

Biztató lehet azonban, hogy a nyilvánosság előtt megszólaló médiaszemélyiségek megnyilatkozásai többnyire stílusosan is kifogástalanok, sőt az is előfordul, hogy ha úgy érzik, vétettek az „illőség” ellen, kiigazítják stílusatlannak érzett beszédfordulatukat: „Vannak sportolók, akik azzal *hergelik magukat*, nem: *próbálják magukat inspirálni*, hogy fogadalmat tesznek...” (Kár azonban, hogy a helyesbítés folytán a magyar szó helyébe idegen került...)

V. Raisz Rózsa

Szürkemarha, zöld majom

A közelmúlt hírei között igen gyakran szerepelt annak a nyolc *szürkemarhá*nak a sorsa, amelyeknek nem volt marhalevelük, s így nem feleltek meg bizonyos előírásoknak. A szegény kérődzők már-már halálra voltak ítélve, amikor aztán megszületett a felmentő határozat. Megkegyelme-
z-
nek nekik, ellátják őket azzal a bizonyos jellel, ami bizonyítja hivatalos „szürkemarhaságukat”.

A televízió 2004. október 13-i Híradó című műsorában hallhattuk a következő szakmai álláspontot: „Az a *szürkemarha*, aki az egyesület nyilvántartásában szerepel.”

Ha valaki ezt a mondatot az előzmények ismerete nélkül hallja, arra gondol, hogy olyan szervezetről van szó, ahová a szürkemarha urak és hölgyek beléphetnek, talán még tagsági igazolványt is kapnak. Mint a fentiekben írtam, tudjuk, hogy egészen másról van szó. A mondat jelentésének efféle magyarázatára az *aki* vonatkozó névmás hibás használata adott lehetőséget, mivel a helyes nyelvhasználat szerint az állatokra és az élettelen dolgokra egyaránt az *ami*, illetve az *amely(ik)* szót használjuk.

Erről jut eszembe egyik gyermekkori emlékem. Valamikor az ötvenes évek közepén történt, hogy öcsém és én édesanyánkkal együtt Budapesten voltunk. Mint vidéki gyerekeket ámulatba ejtett a nagy sürgés-forgás. Ha jól emlékszem, a Rákóczi úton tűnt fel két, viszonylag jól öltözött férfi. Veszekedésüktől visszhang-

zott a környék. Szavaikra már nemigen emlékszem, de az biztos, hogy durván beszéltek egymással; mindenféle szitkot szórtak egymás fejére. Mikor aztán kifogytak a válogatott kifejezésekből, az egyikük utolsó döfés-
két-
ként a következőt mondta: „Maga szürke majom!”. Ehhez hozzátartozik, hogy az illető szürke ruhában volt. Emez se maradt adós, és ekképp vágott vissza: „Hát maga kicsoda? Egy zöld majom.” Igen, mert rajta meg zöld színű ruha volt.

Nos, erről a két veszekedő emberről mondhatom, hogy azt nevezték *szürke majom*nak, *aki* szürke ruhában volt, a *zöld majom* gúnynévre pedig az szolgált rá, *aki* zöld ruhát viselt.

A *szürkemarha*, miként az a fentiekből is kiténik, az élőlények más csoportjába tartozik. Ráadásul a jelző és a jelzett szó egybeírása arra is utal, hogy nem csupán egy szürke színű állatról, hanem a szarvasmarha egyik fajtájáról van szó.

A két veszekedő ember természetesen sértésnek szánta a *majom* szót, ellátva azt egy alkalmi jelzővel is. Emberre vonatkoztatva a *marha* is durva szavaink közé tartozik. A jámbor háziállatok azáltal, hogy csak az emberekre vonatkozó névmással illeték őket, a kelleténél nagyobb tiszteletben részesültek; egy kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy emberszámba vették őket. Ez-
zel azonban a helyes nyelvhasználat sérült.

Dóra Zoltán

Jönnek az idegenek!

Palicz István beszélgetése Minya Károly főiskolai tanárral

Csalódni fog a nyájas olvasó, ha azt hiszi, hogy a sokatmondó cím után most ufókról és egyéb csillagközi ketyerékről olvashat. A szituáció, melyet elé tárok, nem földön, csupán nemzetén kívüli; a téma pedig az *idegenek*, de nem lények, hanem *szavak és kifejezések*. Már jó ideje próbálnak betörni hazánk légterébe, köztudatába. El kell ismernünk, az utóbbi néhány évtizedben komoly sikereket értek el. De miért baj ez? Többek közt erről faggattam Minya Károlyt, a Nyíregyházi Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanárát.

„*Quem dii odere paedagogum fecere*” – szól a latin szállóige, melynek jelentése: *Akit az istenek gyűlölnek, abból tanítót csinálnak. Ahelyett, hogy kommentálná ezt a kijelentést, inkább arra válaszoljon, baj-e, ha ilyen és ehhez hasonló idegen kifejezéseket használunk?*

Természetesen az korántsem baj, ha valaki efféle szállóigéket alkalmaz. A latin nyelv ismerete egyébként is a klasszikus műveltség része, latin szavaink jobbra már jövevényszavaknak tekinthetők. Az is igaz, hogy ma már egyre kevesebben ismerik ezt a nyelvet. No persze a piacon például, amikor zöldséget vagy gyümölcsöt vásárolunk, semmiképpen nem szükséges ilyen kitételeket alkalmaznunk egy fél kiló fokhagymára alkudva, mert akkor a piaci kofák természetes reakcióként nemes egyszerűséggel kinevetnek. Tehát meghatározó a szituáció, a környezet az idegen szó használatakor. Ezt mindig figyelembe kell venni. A sajtó a legszélesebb körhöz szól, így ott fokozottan kerülni kell(ene) az idegen szavakat.

Néhány évtizeddel ezelőtt még csak elvétve fordult elő a köznyelvben idegen szó, manapság viszont hemzseg tőle a magyar nyelv és a média. Miért?

Az okok között mindenképpen szerepet játszik a rendszerváltoztatás.

1989–90 óta kinyíltak a határok, bekapcsolódhattunk az európai közösségekbe, valamint az informatikai áramlatokba, bővültek a nemzetközi gazdasági kapcsolatok. A szókincs-bővülés leglátványosabb területe a számítástechnika, manapság pedig az ún. euronyelv kialakulása, tehát az Európai Unióval kapcsolatos kifejezések. Korántsem sikerült mindent magyarítani, így nagyon sok közöttük az idegen.

Miért használunk oly gyakran idegen szavakat?

Sokszor azért, mert nincs helyette magyar megfelelő (pl. *apport*, *globalizáció*), van ugyan magyar megfelelő, de nem ugyanazt jelenti, mint az idegen szó (*lízing* ≠ *kölcsön*), van magyar megfelelő, de nem terjedt el (*aerobik* – *tánc torna*, *szolárium* – *fényfürdő*), nem volt sikeres a magyarítás (*multiplex* – *mozikombinát*), s végül a legfontosabb ok a sznobság, a divatmajmolás. Lenne ugyan magyar megfelelő, mégsem azt használják: *store* (*üzlet*), *kompetencia* (*illetékesség*), *prevenció* (*megelőzés*), *konszenzus* (*egyezség, egyetértés*).

Melyek azok a kifejezések, amelyek annyira mély gyökeret vertek nyelvünkben, hogy képtelenek vagyunk számítani őket?

Azok az idegen szavak, amelyek régóta meghonosodtak nyelvünkben, a jövevényszavak. Ugyanakkor nem

szükséges számítani például a nemzetközi mértékegységek nevét.

Milyen helyesírási problémák merülhetnek fel az idegen szavakkal kapcsolatban?

Napjainkban a legtöbb idegen szó angol eredetű. Így gond lehet az értelmezésükkel, a kiejtésükkel és a helyesírással. Félmegoldásként terjedt el, hogy fonetikusán átírjuk őket, ha nem sikerült magyar megfelelőt találni. Az 1999-ben megjelent Magyar helyesírási szótár szerint többek között a következő idegen szavakat kell úgy írni, ahogy ejtjük: *aerobik*, *bébiszitter*, *díler*, *dzsogging*, *dzsúsz*, *fájl*, *flopi*, *kapucsinó*, *motokrossz*.

Némelyek azt vallják, hogy nem helyes magyarítani az idegen szavak írásmódját, úgy kell elfogadnunk, ahogy megkapjuk. Ha tehát használni kívánjuk a szót, fizessük meg érte a vele járó „áfát”! Mi a véleménye erről?

Az idegen szó használata olyan tevékenységkör, amely nem áfaköteles. Komolyra fordítva a szót, tudomásul kell venni, hogy a fonetikus átírás célszerűbb és egyszerűbb. Aki ezt nem fogadja el, az az élet egyéb területein is a bonyolultabbat és nehezebbet támogatja.

Várhatjuk-e a nyelv gyógyulását a közeljövőben, vagy a helyzet csak még rosszabb lesz?

Erre nem lehet egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni. Romlik a helyzet például a helyesírás terén azaz, hogy az ingyenes hirdetőújságok hemzsegnek a helyesírási hibáktól. Ezzel szemben javul a helyzet például a tekintetben, hogy az emberek nyelv iránti érdeklődése egyre nő, több ilyen tárgyú szakkönyv jelenik meg.

Mit tehetünk mi, személy szerint az ügyben?

Ha a mi névmáson a leendő tanárokat értjük elsősorban, példaadással tudunk javítani a helyzeten. Igényes írásbeli és szóbeli megnyilvánulásainkkal, minél hatékonyabb kommunikációval.

Szövetségünk és szerkesztőségünk közleményei

Kérjük kedves olvasóinkat, hogy a személyi jövedelemadó bevallásakor gondoljanak az Anyanyelvápolók Szövetségére! Adószámunk: 19663155-1-43.

Egyúttal jelezzük, hogy lapunk ára 2005-ben nem változik. Az éves előfizetés 600 forint, a szövetségi tagdíj (amely a lap árát is magában foglalja) 1000 forint (diákoknak, nyugdíjasoknak 700 forint). Decemberi számunkban csekket küldtünk a befizetéshez.

A 25 éves Édes Anyanyelvünk mutatója (1979–2003) tartalmazza lapunk eddigi összes írásának szerzőjét, címét, tárgy-, szó- és kifejezésmutatóját. A 70 oldalas, keményborítós különszám 400 forint + postaköltségért (500 forint) igényelhető a szerkesztőség postacímén (1364 Budapest, Pf. 122), illetve villámpostán (anyszov@mail.datanet.hu). Az igénylőknek csekket küldünk, a pénz beérkezése után pedig postázuk a mutatót.

Kerül, amibe kerül...

„A *kerül* ige rendkívül sok szókapcsolatnak alaptagja. Ezek egy része kifogástalan, szemléletes kifejezés; még érzékelhető bennük az ige konkrét 'eljut valahová' jelentése. Például: *felszínre, földbe, szóba kerül* valami... A hivatali ... és sajtónyelvben azonban mindennapos a *kerül* ige teljesen fölösleges használata szószaporító kifejezésekben.” A Hivatalos nyelvünk kézikönyve című kiadványban olvastam az idézett szöveget, amikor a kezembe került egy szaklap, amelyikben egyetlen oldalon nem kevesebb, mint nyolcszor talákoztam ezzel a szószaporító *kerül* igével. Mivel ez igen gyakori jelenség, talán érdemes vele ismételtelen foglalkozni. A talált nyolc hely mindegyikében teljesen szükségtelen ez az ige, nélküle olykor rövidebbek, de mindig szebbek lesznek a mondatok. (A mondatoknak csak a lényegi részét idézem.):

1. Az idei rendezvényre Hévízen *kerül sor*. – Az idei rendezvényt Hévízen *tartják*.

2. Az, hogy a kollokvium több mint harminc éven át minden tavasszal *megrendezésre került*, a lelkes szakembereknek köszönhető. – ... a kollokviumot minden tavasszal *megrendezték*, ...

vényre, ami sorrendben a 32. Hévízen április 26–28. között kerül sor. A rendezvény előkészületeiről kérdeztük dr. Tő-

vium több mint harminc éven át minden tavasszal, április harmadik hetében megrendezésre került, elsősorban a lelkes gyógyszeranalitikus szakembereknek kö-

– Miskolc, Nyíregyháza, Szeged, Kecskemét, Pécs, Szombathely, Sárospatak stb. – került megrendezésre. A kollokvium a 90-es évektől kezdve a Gyógyszerész Kongresszusok (CPH) évében külön nem kerül megrendezésre, de a kongresszuson egy vagy két gyógyszeranalitikával foglalkozó szekció mindig sze-

lően, átadásra kerül a Schulek-érem. A Gyógyszeranalitikai Szakosztály vezetősége titkos szavazással dönt sen 37 érem talált gazdára, néhány sajnos posztumusz került átadásra. Idén adjuk át a 38. érmet. szereket érintő változások kerülnek ismertetésre. A harmadik nap témája, hogy a FoNo VII. és a Ph.Hg. sére kerül sor különböző szakterületek szakembereitől. A harmadik napon a

3. Minden évben az ország különböző városaiban *került megrendezésre*. – ... az ország különböző városaiban *volt*.

4. A kongresszusok évében külön nem *kerül megrendezésre*... – A kongresszusok évében külön nem *szervezik meg*...

5. A második napon valamilyen eljárás eredményeinek ismertetésére *kerül sor* különböző szakterületek szakembereitől. – A második napon az eljárás eredményeit különböző területek szakemberei *ismertetik*.

6. Az első napon *átadásra kerül* az X-érem. – Az első napon *adják át* az X-érmet.

7. Azóta összesen 37 érem talált gazdára, néhány sajnos posztumusz *került átadásra*. – Azóta összesen 37 érem talált gazdára, néhányat sajnos posztumusz *adtak át*.

8. A második napon a változások *kerülnek ismertetésre*. – A második napon a változásokat *ismertetik*.

Bár sokba *kerül* a posta, elküldöm ezt a kis írást, hátha oda is *kerül*, ahol okulnak belőle.

Láng Miklós

Állhat-e magában a *magán*?

Attól függ! Ha a *maga* névmás -n ragos alakjáról van szó, akkor igen: Végignézett *magán* a tükörben. *Magán* Pistán is ilyen ruha volt. Mit szeressek *magán*?

Csak hogy a *magán* más összefüggésekben is előfordul. Mind a Szeged-csanádi Egyházmegye, mind pedig a Kalocsa-kecskeméti Főegyházmegye kalendárium a 2004. évre című, jó néhány közös oldalt is tartalmazó kiadvány 106. oldalán ezt olvasom „a szegények orvosá”-ról, a boldoggá avatott Batthyány-Strattmann Lászlóról: „Köpcsényben 25 ágyas *magán* kórházat alapított.” De hallottam már egy rádióinterjúban is idevágó adalékot: „*Magán* szakmai beszélgetést folytattunk.” Biztos, hogy írásban csakis ebben a formában, tehát külön lát(hat)nánk viszont, hiszen semmi értelme sem volna a *magánszakmai* összevonásnak.

Ez utóbbi példákban nem ragozott névmások állnak, hanem – ha helyesen írjuk, ill. a másodiknak az esetében átcsoportosítással élünk – *magán*-előtagú összetett szók. Bátran fordulhatunk eligazításért a Nyelvművelő kézikönyvhöz: „A *magán* eredetileg határozószó volt. Ma önálló szóként nem él, csak összetételek előtagjaként. Pl.: *magánautó, -élet, -énekes* [...] Az előtag jelentése itt esetenként ez: *nem állami, nem közületi, nem társadalmi, nem hivatalos; egyéni, ill. egyedüli*.” A Magyar értelmező kéziszótár nemrég megjelent 2., átdolgozott kiadása lényegében ugyanezt mondja, egy hasznos többlettel: 5. jelentése 'önműködő', pl. *magán-*

járó. Igen, egybeírja! Mindezek pedig megerősítik az akadémiai helyesírási szabályzat 111. pontjában foglaltakat: „Az olyan összetételeket, amelyekben a főnév minőségjelzője az összetett szóban levő alakjában vagy jelentésében önálló szóként nem használatos (*al-, bel-, köz-, kül-, szak-* stb.), mindig egybeírjuk: *alelnők, belföld, élmezőny* [...] stb.” Nos, első idézetünk e szabálypont szellemében máris helyére tehető: „... *magánkórházat* alapított.”

A második idézetnél viszont egy kissé el kell időznünk, itt ugyanis szórendi vagy legalábbis szerkesztési probléma áll fenn. Hamarjában három helyesbítési ötletem is támadt: a) „Szakmai *magánbeszélgetést* folytattunk.” b) A betű szerinti pontosság érintetlenül hagyásával – bár kissé mesterkélten – ez is lehetséges: „*Magán-szakmaibeszélgetést*...” c) Új utótag beiktatásával: „*Magánjellegű* szakmai beszélgetést...” Látjuk tehát: egyik megoldásunkban sem írtuk külön.

Mire buzdíthatnék befejezésképpen? Jól tanuljuk meg a *magán* helyesírást! A különírás ezúttal nem tévedés! A mintegy főnevesülő *magán* itt birtokos jelzős szerkezet egyik önálló(sult) tagja, vagyis e szintén különírt formának rövidebb változata: a „*magán*”-nak a *helyesírása*. S most már jöjjön a leglényegesebb tanácsom: e szó dögében mindenképp kerüljük a *magán-helyesírást*!

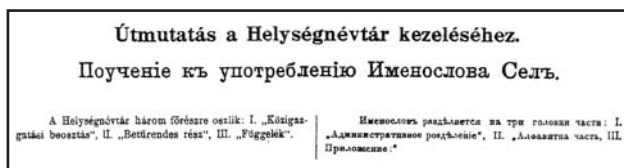
Holczer József

Magyarul és más nyelveken*

Édesapám emlékére

Édesapám 1888-ban Szenteskén¹ született a falu tanítójának gyermekeként. Szívesen tanult nyelveket, amire igazán azután nyílt alkalma, hogy nagyapám, majd édesapám maga is a MÁV alkalmazottja lett. Sűrűn változott a lakóhelyük és azzal együtt a nyelvi környezetük is. Apám Bécsben kapott katonai kiképzést, a háborúban Lengyelországban és Törökországban szolgált. Mire a háborúnak vége lett, anyanyelvén kívül tudott németül, szlovákul, ruszinul, románul, valamennyire lengyelül, jiddisül és törökül. Franciául az iskolában tanult, de abban – ki tudja, miért – nem jeleskedett. Anyai nagyapám a gyógyszerészeti pályának fordított hátat, úgy lett vasutas. Őt is hol ide, hol oda helyezték. Hosszú a listája azoknak a helységeknek, ahol felmenőimnek „állandó” lakóhelyük² volt.

Erre az írásra akkor határoztam el magam, amikor egy beszélgetés során kiderült, hogy fiatal kárpátaljai ismerőseim korábban semmit sem hallottak arról, hogy szülőföldjükön³ 1939 és 1944 között a bíróságokon, a község-házán és mindenhol két nyelv volt hivatalos. Kétnyelvű volt a postabélyegző, két nyelven írták ki a vasútállomások nevét stb. Magyar iskolai végzettséggel csak úgy lehetett valaki postai alkalmazott Kárpátalján, ha rutén nyelvből vizsgát tett. 1939-ben (a csatlakozás évében) a pályázók a vizsga letételére egy év haladékot kaptak⁴. A

1. ábra

rutén nyelvvél még az Országos helységnévtár 1944-es kiadásában is találkozhatunk (1. ábra).

De mi volt korábban? A hivatalos nyelv kérdése a Bach-korszakban különösen kiélezett lett. Akkor az ország egyetlen egyetemén (melynek egy évszázaddal ké-

sőbb magam is tanára lehettem) német volt a tanítás és az adminisztráció nyelve. Ennek megfelelően a beamter a beiratkozó hallgatók születési helyét németül jegyezte be – feltéve, hogy a helységnek német neve is volt (2. ábra). A keresztnévek lefordításában semmi rendkívülit nem kell látnunk. Ez a szokás a XX. század közepéig dívott. Ifjú koromban Julius Meinl cégtábláján még Meinl Gyula volt olvasható. Manapság csak a koronás uralkodók és a pápák nevét szokás és illik lefordítani. Az egyetem különben az 1860/61-es tanévben vált magyar nyelvűvé.

Az ország életében az 1867. évi kiegyezés hozott mindeki által jól ismert jelentős fordulatot. A következő évben alkotmányosan rendeződött Horvátország és Magyarország viszonya. 1869-ben kezdték szervezni a honvédséget. A horvátországi ezredekben természetesen horvát lett a vezénylési nyelv; az ún. közösöknél megmaradt a német. A MÁV horvátországi vonalain horvát volt minden állomásnév, felirat stb. Ezt bizonyítja egy korabeli

Namen	Geburtsort
Aigner Franz	Pest
Balló Ludwig	Liptó-Sz. Miklós
Buzáth Martin	Gr. Wardein
Csillay József	Miskolcz
Dravec Julius	Kapos-Füred
Eibel Ambros	Deák (Presburg. Kom.)
Galle Emil	Zebén (Sároscher. Kom.)
Geduly Albert	Vamási (Nograd. Kom.)
Göllner Friedrich	Breznobánya
Haas Stephan	Ung.-Altenburg
Hianis Anton	Trencsin
Herbst Joseph	Homok-Komárom

2. ábra

vasutasalmanachból kimásolt részlet, mely a 3. ábrán látható. (A benne szereplő *Osijek* magyar neve *Eszék*). Az alkalmazottaknak viszont érteniük kellett magyarul is, mivel azt a vasútüzem egységes irányítása megkívánta. (Ez a rendelkezés az érdekeltek körén kívül is váltott ki ellenérzést.) A hatékony irányítás elve érvényesült abban is, hogy a nagy jelentőségű, több mint 600 km hosszú Budapest–Fiume vasútvonal kb. 9/10-ét egy helyről, Zágrábból igazgatták. Fiuméről tudunk kell, hogy megszakításokkal 1789-től tartozott magyar fennhatóság alá. A dualizmus ideje alatt szinte állam volt az államban. A várost autonóm képviselőtestület kormányozta. Törvényszékén olasz nyelven tárgyalták a peres ügyeket. Mint ismeretes, a város az első világháború után Olaszországhoz került; a második óta Rijeka néven Horvátország jelentős kikötője.

A k. u. k. idején a hivatalos nyelv nem jelentett kizárólagosságot vagy arra való törekvést. Apám a hozzá intézett kérdésekre olyan nyelven válaszolt, ahogyan kérdezték; leggyakrabban történetesen szlovákul és magyarul, ritkábban németül. A Magyar Királyi Postán is ismerték

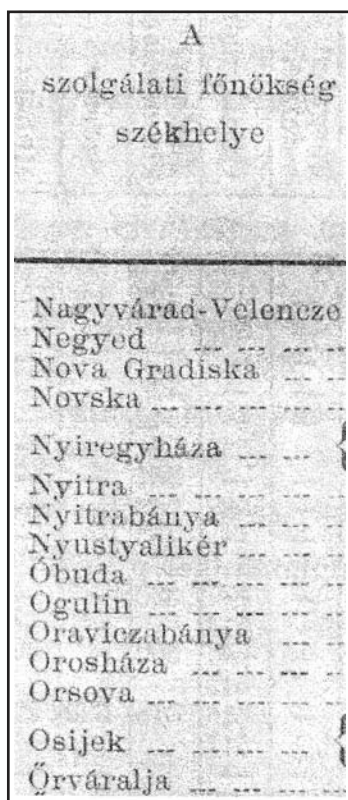
* Előadásként elhangzott a Magyar Professzorok III. Világtalálkozóján Nagyvárádon 2002. szeptember 6-án.

¹ Szentiske Ung megye folyók és patakok szabdalta lapos részén terült el. Fényes Elek 1852-ben megjelent munkája szerint 179-en lakták, ebből 15 volt katolikus, 9 zsidó, a többi mind református. 1944-re a lélekszám 288-ra emelkedett, de akkor már a katolikus szlovákok voltak többségben. Az utolsó csehszlovák autótérképek a falu helyét és nevét (szlovákul: Sentuš) már nem jelzik.

² Bécs (Wien), Budapest, Dévényújfalú (Devinska Nová Ves), Ivanec (Ivanec), Károlyváros (Karlovac), Keszthely, Lédet (Ladce), Miava (Myava), Modor (Modra), Nagykároly (Carei), Pozsony (Bratislava), Pozsonyszentgyörgy (Svätý Jur), Szatmárszadány (Sátmarel), Szentiske (Svätuš), Trencsén (Trenčín), Újpest, Ungdaróc (Dravci), Ungvár (Uzhorod), Varasd (Vara din), Határszög (Verhovina Bisztra), Zalaegerszeg, Zenta (Senta).

³ A pontosság kedvéért azért meg kell jegyezni, hogy Kárpátalja déli és nyugati határa nem ott volt, ahol most. Ungvár és Munkács nem tartozott Kárpátaljához, de a kettő között fekvő Szerednye, Dobó István 1552 utáni lakóhelye, igen.

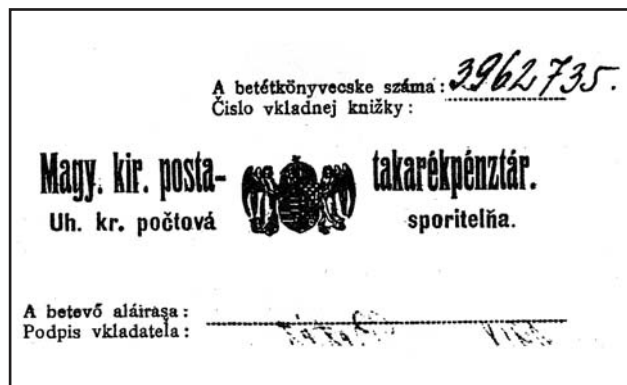
⁴ E helyen is köszönetet mondok Benda István úrnak, aki a postai alkalmazottakra vonatkozó közlönyöket rendelkezésemre bocsátotta.

3. ábra

net kronológiája, melyet Mészáros Istvánnak köszönhetünk.

Engedtesse meg nekem, hogy külön kiemeljem az 1930-as évek végének és a 40-es évek elejének történetét, amelyekhez már személyes élményeim is kapcsolód-

4. ábra

nak. Annak a 6–7 esztendőnek a pozitívumait a következőkben látom.

A magyar oktatáspolitikai szükségesnek tartotta, hogy a visszatért területeken tanuló magyar diákok, ha nem ismernék, akkor ismerjék meg a helyi nemzetiségi nyelvet. A kiadott rendelet szerint a magyar tannyelvű polgári iskolákban a szlovák, rutén, román, szerb, illetve a horvát

⁵ Az erdélyi és partiumi gimnáziumokra a rendelet heti 2 órás román beszélgetést írt elő mint kötelező rendkívüli tárgyat. A felsőbb osztályokban az angol, francia stb. mellett vagy helyett a román nyelvet és irodalmat is lehetett választani. Bácskában, Dél-Baranyában és a Muraközben a modern nyelvek közül az egyiknek okvetlenül szerbnek, horvátnak, bunyevácnak, vendnek vagy a muraközinek kellett lennie. A felvidéki gimnáziumok többségében az egyik modern nyelv kötelezően a szlovák volt. A munkácsi gimnáziumban a rutén volt az egyedüli modern nyelv a német mellett, a beregszásziban csak az egyik a négy közül.

és használták a helyi nemzetiségi nyelvet. Bizonyosság rá az a takarékpénztári betétkönyv, amelyet Lédecen (korabeli helyesírással: Lédeczen) állítottak ki (4. ábra).

Bár a trianoni szerződés után a maradék Magyarországon a nemzetiségek aránya 8% alá csökkent, a bankjegyekről nem tűnt el az érték megnevezése nemzetiségi nyelven (5. ábra).

A tanítás nyelvének kérdésében felhívnam a figyelmet két kiváló alkotásra. Az egyik Mikó Imre nagyívű munkája, mely Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika címen jelent meg; a másik pedig A magyar nevelés- és iskolatörté-

5. ábra

nyelvet heti 2 órában kellett tanítani. (A német azért maradt ki a felsorolásból, mert az ország összes középiskolájában eleve kötelező tantárgy volt.) A gimnáziumok akkor nyolcosztályosak voltak. A nyelvek tanítása szempontjából a kép nem volt teljesen egységes⁵. Egységes volt viszont abban, hogy valamelyik nemzetiségi nyelv és annak irodalma kötelezően szerepelt a tantárgyak között. Példaként a 6. ábra a beregszászi gimnázium tantervét mutatja. Voltak, akik nem fogták fel ezeknek a rendelkezéseknek a mélyebb értelmét. Lényegében csak pragmatikusan gondolkodtak: Miért is kell nekem szerbül tanulnom, amikor tudok szerbül? – mondogatta a diák. Érdekes még megemlíteni, hogy egy budapesti gimnáziumban a szlovák, egy debreceniben a rutén fakultatív tárgyként szerepelt.

	Fiútagozat								Leánytagozat							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar	5	5	4	3	3	3	3	3	5	5	4	3	3	3	3	3
Történelem			3	3	3	3	3	3			3	3	3	3	3	3
Gazd. és társ. ism.							2							2		
Földrajz	3	4	2				2		3	4	2				2	
Latin	5	5	4	4	4	4	4			4	4	5	5	4	4	
Német			4	4	3	3	3	3	4	4	3	3	3	3	3	3
Francia								4	3						4	3
Olasz						4	4						4	4		
Rutén						4							4			
Bölcsélet								2								3
Természettud.	2	2		3	5				2	2		3	5			
Kémia						3								3		
Fizika			2				4	4			2				4	3
Matematika	4	5	3	3	3	3	3	3	4	5	3	3	3	3	3	3
Rajz	2	2	2	2					2	2	2	2				

6. ábra

A vázolt nemzetiségi és oktatáspolitikai törekvéseknek a gyümölcse, sajnos, nem tudott beérni. A háború nagyon korán tönkretett mindent. És nagyon hamar elérkezett az internacionalizmus korszaka, amikor a lezárt határok két oldalán élő népek csak távolból szerethették egymást. Viszont a határokon belül a szeretet nem volt kötelező.

Van-e feladatunk, és tehetünk-e valamit? Azt gondolom, hogy igen. Mindenekelőtt emlékeznünk kell és emlékeztetnünk. Kell, mert sokan vannak azok, akik önkényesen azt olvassák ki az annalesekből, csak azt harsogják szét a világban, ami az érdekeikkel vagy a megbízójuk érdekével összhangban áll. A múltunkban bőven akad példa, amit érdemes a népek közötti kapcsolatban a norma szintjére emelni – de legalábbis elismertetni. Térségünk közös érdeke, hogy sikerüljön felelősen gondolkodó és jó szándékú partnert találnunk hozzá. Az egyoldalú szerelem nem szerelem, hanem gyöttelelem...

Nyelvi „feladványok”

Nem a Pontozó című rovatunkat hoztuk előbbre a 18. oldalról, hanem olyan nyelvi furcsaságokat adunk közre, amelyeknek a megértése nem kevés fejtréset okozhat. Vajon ki érti első olvasásra, első hallásra a következő „közléseket”?

Az egyik ismert áruházlánc üzetére ezt írták: élelmiszer *jellegű* áruház. Mit jelent a *jellegű* szó? Miért van ott? Egy benzinkútra sem kell felírni, hogy „üzemanyag *jellegű* üzem”, pedig újságot, italt és édességet is lehet benne kapni. A *pékség* sem lenne jobb attól, ha „pékáru *jellegű* bolt”-nak hívnánk.

Az egyik legtalányosabb „feladvány” egy tévéműsor címe. Gimnazistáktól, főiskolásoktól, tanároktól kérdeztem, hogy első hallásra tudják-e, miről van szó. A cím: *Rakott*. Ez egy keddenként sugárzott kulturális magazin az MTV-n. De hogy *mit* rakott, *ki* rakott, *miccsoda* rakott, azt senki sem tudta. Pedig a címetek azonnal értenie kellene mindenkinek, hiszen azzal akarják egy meghatározott műsorra felhívni a figyelmet. Ki tudja azonnal, mi a *Soroló*? (Egy a vidéki életet bemutató, főként mezőgazdasági gondokkal foglalkozó műsor.) Hát a magyar *Quizfire*?

A rejtvényekben nemcsak a megfejtés nehéz, hanem sokszor a meghatározások is nehézkeseek, esetleg tévesek. Az egyik műsorújságban azt állítják, hogy a *bundalé* = *ecet*. Ez nem igaz, mert a *bundalé* a bundapálinka (a rossz minőségű pálinka) egyik neve. Ugyan csak szeretik a rejtvénykészítők azt állítani, hogy a „bécsi nagymama = *óma*”, de a palóc alma is *óma*. Erre csak azt tudjuk mondani, hogy szerintük. Vajon melyik vidéken mondják 2005-ben a *miatt* helyett azt, hogy *miá*? (Szinte minden rejtvényben megtalálhatjuk. Ez azonban nagyon régi tájnyelvi szó.)

Van-e *fejfa* a pincében? Egy újság Magazin részében ez áll: „Az alacsony *fejfa* miatt mélyre hajolok, amikor belépek a pincébe.” Talán *szemöldökfa* van az ajtók felső részén; *fejfa* a sírokon szokott lenni. Ugyanitt egy Kutas nevű faluról azt állítják, hogy „rövidesen *elhal*”. Ez

sajnálatos, de az író igekötője sem szerencsés, mert a *kihal* jelenti azt, amit mondani akart.

A munkalehetőség megteremtéséről azt mondja a HírTV, hogy „ez az *első számú prioritás*”. A prioritás nem lehet más, csak első. Szintén szótévesztés van abban a megállapításban, amely egy sportolóról jelent meg: „*rossz egészségnek örvend*”. Ha a betegség öröndes dolog, akkor igaz a megállapítás.

Helyesírási feladványok is vannak! Az egyik spanyol tévéműsor magyar címe: *Keresztbe-hosszába*. Gyakran lemarad az *n* az *irányban*, *szemben* szavak végéről is. Még mindig találkozunk a *kifesttettem*, *sejttette* alakokkal, mert így akarják kifejezni az ige műveltető formáját. Pedig ilyen írásmód nem létezik.

Az idegen szavakat, neveket írni is lehet rosszul, nemcsak ejteni. A Királylány a feleségem férfi főszereplője volt már *Gerald Philippe*, *Gerard Philippe*, de legritkábban *Gérard Philipe*, ahogy a francia film elején írják: egy *p*-vel, mert így helyes.

Mondhatnánk, hogy a gyorsan kinyomtatott műsorújságokba bekerülhetnek hibák figyelmetlenségből, időhiányból. Mit szólunk akkor, amikor ezt látjuk: *Le comte de Monte-Christo* (Monte Christo grófia)? A francia eredetiben ez áll: *Le Comte de Monte-Cristo*. Nagy *C* a *Comte* szóban, csak *C* (és nem *Ch*!) a *Cristo* szóban.

Ezek a hibák (és még jó néhány) a Világirodalmi kisenciklopédiában található, ott, ahonnan a jó példákat kellene kimásolni, a bizonytalan címeket pedig ott ellenőrizni.

A sok tévedés láttán (*party* a *parti* helyett, *Zsigulis* a *zsigulis* helyett, *centírozás* a *centrírozás* helyett, *játsza* a *játssza* helyett, *jegygyűrű* a *jegygyűrű* helyett stb.) az is rejtély, hogy a szerkesztőségek, címfestők, kirakatrendezők miért nem nyitják ki valamelyik jó helyesírási szótárt, mielőtt olyasmit kell leírniuk, amiben nem biztosak. Azt nem is merem feltételezni, hogy azért, mert semmilyen szótárunk sincs...

Kovács József

Vegyes vállalat vagy vegyesvállalat?

A magyar helyesírásról – azon kívül, hogy betűíró, latin betűs, hangjelölő és értelemtükröző – a különírás jellemző.

A 11. kiadású, 12. lenyomatú helyesírási szabályzat ezt írja a 95. pontban: „Az összefüggő szövegben egymás után következő szavakat általában egymástól külön írjuk le, hogy az írott szöveg világosan áttekinthető legyen. Ezt az alapszabályt azonban nem alkalmazhatjuk olyankor, ha két vagy több szó összekapcsolódásával keletkezett (azaz összetett) szavakat írunk le.”

Helyesírásunk egyik igen fontos eszköze a különírás és az egybeírás. Ma, mivel a szóalkotási módok közül elsősorban szóösszetételek létrehozásával bővül szókészletünk, számos tagolási nehézség jelentkezik. Gyakran igen körülményes eldöntünk, mi számít különírandó szó szerkezetnek, és mi szóösszetétel a jelentése, valamint alakítani megjelenése alapján.

A rendszerváltozás természetes velejárója volt 1989-ben a gazdasági élet minőségi átalakítása, a magánosítás, illetőleg a külföldi tőke megjelenése a legkülönbözőbb területeken. Gyakran előfordult és előfordul jelenleg is, hogy olyan cégeket alapítanak, melyeknek részben magyar, részben külföldi a tulajdonosuk. Ezek tehát *vegyes vállalatok* vagy *vegyesvállalatok*? Nézzük meg közelebbről, hogy a különféle szakkönyvek mit javasolnak, mert a mindennapi gyakorlatban mindkét forma előfordul.

A 11. kiadású, 12. lenyomatú szabályzat (A magyar helyesírási szabályai) szótári részében sem a *vegyes*, sem a *vállalat* bokránban nem találunk ilyen példát, de ott van a *vegyeskereskedés*, *vegyes bizottság*, *vegyes kar*, illetőleg a *kiadóvállalat*, *kisvállalat*, *leányvállalat*, *mamutvállalat* és a *kereskedelmi vállalat*.

A Magyar helyesírási szótár (1999) az 553. oldalon a *vegyesvállalat* összetételt javasolja a szótárforrásoknak. Megem-

líti még a több évtizede egybeírandó *vegyesbolt* és *vegyesipari* példákat.

A második, átdolgozott kiadású Magyar értelmező kéziszótár (2003) nem a Magyar helyesírási szótárt követte, hisz az 1423. oldalon a *vállalat* szócikkben a különírást tartja elfogadhatónak: *vegyes vállalat*.

Az Osiris Kiadó által néhány hónapja megjelentetett Helyesírás című kötet gazdag szótárában (szerzői Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila) az 1452. oldalon a *vegyes* szócikkében szintén a különírt *vegyes vállalat* található. A szerzők szerint feltehetően nincs semmiféle jelentésváltozás, ezért tehát ugyanúgy külön kell írunk, mint a *vegyes bizottság*, *vegyes házasság*, *vegyes kar*, *vegyes finanszírozás*, *vegyes köret*, *vegyes lekvár*, *vegyes takarmány*, *vegyes nyelvű*, *vegyes páros*, *vegyes rügy*, *vegyes saláta*, *vegyes szám*, *vegyes tört*, *vegyes tulajdon*, *vegyes úzás* és *vegyes váltó* szó szerkezeteket. A szerzők mindössze a *vegyesbolt*, *vegyeskereskedés*, *vegyesvonal*, *vegyesszám* (matematikai szak kifejezésként) és a *vegyesipari* egybeírását tartják helyesnek.

A Magyar helyesírási szótár szerkesztői szerint valószínűleg azért összetétel már a *vegyesvállalat*, mert a két szónak a jelentése mára szorosan összeforrt, a *vállalat* jelzett szónak nem csupán alkalmi jelzője a *vegyes*, hanem a kettő együtt egy vállalatfajtát jelöl: 'vegyes tulajdonú vállalat'.

A helyesírásukra igényes tanárok és diákok számára zavaróan hat, ha miután több helyen is utánanéznek egy-egy problémának, nem azonos írásmódot találnak. Ilyen esetben nehéz eldönteni, hogy nyomdahibával állunk-e szemben, vagy felfogásbeli különbséget jeleznek az eltérések. Az efféle következtetések, bizonytalanságok, sajnos, *vegyes érzéseket* keltenek a helyesírást tanítóknak és tanulóknak.

Bozsik Gabriella

„Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny 2004. október 15–17.

Köszöntő (részlet)

Természetközelen szebben beszélik a nyelvet. Bizonyára egyik oka, hogy zártabb a közösség, így kevesebb a divatos kifejezés, de szeretném azt hinni, hogy ehhez köze van a természet és az ember viszonyának is. A vidék szépségének, a harmóniának és a természet örök körforgásának, ezáltal pedig az ember jó közérzetének.

Bár van, aki úgy gondolja, hogy ez mind nem számít. Legyünk világpolgárok, de legalábbis európai polgárok, és vándormadárként élünk ott, és beszéljünk azon a nyelven, ahol jobban megfizetnek. Ebben az esetben nem más nyelv rovására szólok, csak azt jegyzem meg, hogy az az ember, aki a szülőföldjéhez való ragaszkodást vagy a hovatartozását nem tekinti fontosnak, az gyökértelen marad. És lehet, hogy mindene megvan, amit kíván vagy elképzel, de az élete sohasem lehet teljes. Magyarország történelme folyamán ritkán volt tehetős vagy gazdag, de a Kárpát-medencében mindig megvolt a tudásra és a tehetségre való hajlam. Az ennek kibontakoztatásához szükséges háttérrel jelzi, hogy országunk lélekszámához viszonyítva a Nobel-díjasok száma a világon a legmagasabb, de ha az olimpiákon elnyert aranyérmeket vesszük figyelembe, akkor is az első öt helyezett között vagyunk.

A mai nap is egy versenyt nyitunk meg, ahol biztosan nincs szükség doppingszerekre. Hiszen ez olyan nemes verseny, ahol a motivációt nem külső hatásokkal, hanem lélekből fakadóan teremtik meg.

Szükség van erre a versenyre. Hiszen országhatáron belül és kívül is törik a magyart. Ki félelemből, ki gyűlöletből, ki modern nyelvújítóként. Elég csak a Délvidékre tekinteni. Mikor lesz már ennek vége? Meddig hátrálhatunk? Mi az oka? Tudják-e a velünk és körülöttünk élő bajkeverők, hogy hazánk annyira tisztelte más nemzetek fiait és azok nyelvét, hogy az Árpád-házi királyok korában Magyarország az egyetlen keresztény ország Európában, ahol a zsidóknak és a mohamedánoknak szabad vallásgyakorlatuk van. Az első esztergomi zsinat (1096–1116) már kimondja, hogy minden templomban olyan nyelven kell imádkozni és a tanítást elmondani, amilyen nyelven a templomban levők értenek. Hol találjuk meg ezt Európában? Az írek, a walesiek és a skótok vallásgyakorlatát még a XVI–XVII. században is nemegyszer halállal büntetik. A walesieknek az I. világháború körüli időben, ha az iskolában saját nyelvükön szólaltak meg, szégyenkötényt kellett viselniük. A bretonok 5 millióan vannak, és nem kapták meg azt a jogot mind a mai napig, amit nálunk a legkisebb nemzetiség, a ruszinok is megkaphattak.

Soha ne legyenek restek a szép, tiszta beszédet használni, és erre felhívni a figyelmét másoknak is. Ne felejtsek el, olyan lesz az ország, amilyené alakítják.

Kölcsey Ferenc szavaival zárom mondandómat: „Többször mondtam: az élet fő célja – tett; s tenni magában vagy másokkal együtt senkinek sem lehetetlen. Tehát tégy! S tégy minden jót, ami téled telik, s mindenütt, hol alkalom nyílik; s hogy minél nagyobb sikerrel tehesz, lelkedet eszközökkel gazdagítani szüntelen igyekezzél.”

Szamosvölgyi Péter
Sátoraljaújhely polgármestere

Záróbeszéd (részlet)

... Mi készítette az itt, e páratlanul szép fasor végében nyugvó Kazinczyt arra, hogy a család vagyonát és egész életét a magyar nyelv kiművelése érdekében áldozza fel? Mi fűtötte továbbá Károli Gáspárt és fordítótársait, hogy a költői nyelvű bibliát a magyar nép kezébe adják? Aztán miért válhatott a kedves zempléni vidék irodalmi nyelvünk bölcsőjévé? Röviden azért, mert mindahányan szerették anyanyelvüket. Hadd szóljak tehát ezúttal arról, hogy mit tanulhatunk e tekintetben a XX. század egyik legnagyobb magyar írójától, Márai Sándortól.

Abból indulok ki, hogy az utóbbi években viszonylag sokat foglalkozva Márai műveivel, stílusával, egyre jobban bebizonyosodott számomra, hogy nála műveltebb és sokoldalúbb íróval – e szavak legteljesebb és legtisztább értelmében – nem találkoztam. Bámulatos ugyanis, hogy szinte élet utolsó percéig rendszeresen és sokat olvasott: magyar és külföldi szépirodalmat, tanulmányokat, filozófiát és mindent, amit fontosnak tartott, továbbá mindig hozzátette átgondolt, megalapozott, valamint tanulságos véleményét. És miért rokonszenves számomra? Azért, mert az élet nagy kérdéseiben (Isten, nemzet, haza, hagyomány, élet és halál és így tovább), továbbá az örök értékeket illetően (műveltség, szépség, erkölcs, mások megbecsülése, munkaszereket) – igaz ember módjára – mindig a pozitív oldalon állt.

Lássuk azonban, hogy hosszú száműzetése alatt mit jelentett neki az anyanyelv. Ebben tudniillik – szilárd meggyőződése – példát nyújt mindannyiunknak.

Márai számára először is a magyarságtudatnak, a nemzet tudatnak szinte az anyanyelv az alapja. „Hálás vagyok a sorsnak – írja naplójában 1976-ban –, hogy anyanyelvem, a gyönyörű magyar az egyetlen nyelv, amelyen mindent el tudok mondani, ami érthető és érthetetlen az életben. És hallgatni is csak magyarul tudok arról, ami számomra becses.” (Napló 1976–1983. 27.) Világosan látja, hogy alkotni csak anyanyelven lehetséges: „Idegen nyelven írásban lehet kifejezni gondolatokat, de »írni«, tehát alkotni csak az anyanyelven lehet.” (Napló 1984–1989. Helikon K. é. n. 19.) Így érthető, hogy az emigrációban is a legnagyobb gondja anyanyelvének megtartása volt. Hányszor megkísértette a rettent, hogy elveszti anyanyelvét. „Otthon vagy? Hol vagy »otthon«? Csak a nyelvben. / Minden más fonák, zavaros, hiányos” – írja az Ötvenhét című versben. Valójában saját magát idézi, amikor azt jegyzi meg naplójában, hogy „... az író ... Az emigrációba úgy viszi el az anyanyelvét, mint valamilyen titkos szerződést, ami életének értelme, amit ruhája béléseben ment át idegenbe. És ott megőrzi, mindenáron, minden módon, mert máskülönben nem tud írni, csak dadogni.” (Napló 1958–1967. Akadémiai és Helikon K. é. n. 281.) Majd így vall: „Szépséges hazám, magyar nyelv. Csak ez maradjon az utolsó pillanatig.” (Uo. 80.)

Van tehát mit tanulnunk Márai Sándortól.

Szathmári István

Időszerű kérdések helyesírásunkról

Az nem újság, hogy baj van helyesírásunkkal. Mióta pedagógus eszemet tudom, csak azt hallom szülőktől, nevelőktől, általában mindenkitől, hogy több vonatkozásban nem jó a helyesírási szabályzat, s főleg azt, hogy nem jó az emberek helyesírása.

Ezek a gondolatok kavargtak bennem, mikor a most ismertető kötetben lapozgattam. Mi az oka ennek az állapotnak? a) A helyesírás egységét hangoztatva mindenki, mindig, mindenütt ugyanazokat a követelményeket támasztja, holott a helyesírásnak – ahogy e kötetben is rámutat Balázs Géza – szintjei vannak, s másnak kell eleget tenni pl. a köznyelvi területen, az iskolában vagy a szakudományokban. b) Az iskolában – elsősorban az alapfokon – a helyesírás elveinek megértésére és megtanítására kellene törekedni, nem egyes szavakon kellene lovagolni. Tapasztalataim szerint – s ebben kötetünk is megerősít – sok pedagógus kollégánk a kivételeket, a különleges eseteket helyezi előtérbe, holott éppen az alapvető területeken kellene nagy biztonságra törekedni. Gondoljuk csak végig, mi mindent kell(ene) figyelembe venni a *Bécsi kapu* téri vagy a *helyzetmeghatározás* hibátlan leírásához a 11 éves Pistinek vagy a levélkézbesítő postásnak! c) A helyesírási szabályzat is változik (ha ma már lassabb tempóban is):

változnak egyes szabályok (pl. a *dz*, *dzs* kettőzése és elválasztása), s a jövőben (majd a szabályzat 12. kiadásában) egyes pontokban további kiegészítések, módosítások várhatók.

Hogy ma mi minden nincs benne az akadémiai szabályzat 299 pontjában, hogy majd mi mindenre kell gondolkodni, arra több írás is rámutat a kötetben: A számok helyesírásáról (Laczkó Krisztina), Tipikus hibák a tankönyvek helyesírásában (Fercsik Erzsébet), Helyesírási kétségek és vétségek az egyházi írásgyakorlatban (Győri Virág Katalin). És ki kell emelnem Keszler Borbála alapvető cikkét: Fontosak-e az írásjelek?

Helyesírásunk értelemtükröző (erről ír Pásztor Emil) és értelemtükröztető; ebben mindenekelőtt a központozás szerepét kell kiemelnünk. S ezzel bevezető gondolatomhoz kanyarodtam vissza: mindenekelőtt helyesírásunk elveivel, alapjaival foglalkozunk az iskolában, a felnőttoktatásban; a „szőröket” hagyjuk a különféle szintekre, a szótárakra! (*Helyesírásunk időszerű kérdései a 21. század kezdetén. Szerk.: Bozsik Gabriella, V. Raisz Rózsa. Eger, 2001–2002.*)

Bencédy József

Fiatal nyelvművelők konferenciája

Húsz fiatal nyelvművelő találkozott 2004. november 19-én és 20-án egy miskolctapolcai fogadóban, hogy bemutassák kutatásaikat, és eszmét cseréljenek időszerű nyelvi kérdésekről. Négy nagy témakörben hallgattak meg előadásokat: A nyelvművelés körüljárása, Nyelvi elemzések, A nyelvművelés környezete, Informatika és nyelvészet. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport tagjain (Minya Károly, Balázs Géza, Rihmer Zoltán, Zimányi Árpád, Domonkosi Ágnes, Dede Ágnes, Bódi Zoltán, Schöder Veronika) kívül főként budapesti, egri és nyíregyházi főiskolai és egyetemi hallgatók, valamint – legnagyobb örömünkre, az Édes Anyanyelvünkben közölt felhívás nyomán – középiskolások is résztvevői voltak a rendezvénynek. A teljes névsor: Szűcs Gábor, Vízler András, Petri Dániel, Hasap Klára, Budaházi Réka, Csontos Adrienn, Sándor Zita, Horváth Péter, Kurucz Áron, Plaszkó Éva, Reisinger Tímea, Tamaskó Eszter, Tóth Orsolya.

A fiatalok a következő témákban adtak elő: A határozói igenévvél bővített létige magyarban, Észlelés és nyelvhasználat, A beszédészlelési és -megértési folyamatok vizsgálata a jegyzetelési képességek tükrében, Az sms-kommunikáció nyelvhelyességi szempontból, A hagyományos levélforma változásai az e-mailekben és a fórumokon.

Valamennyi előadást megbeszélés, vita követte. Külön élmény volt, hogy nem tervezett témákban – például: *de viszont* – sok szempontot fölvonultató, csaknem egyórás beszélgetés alakult ki.

A jelenlévők elhatározták, hogy a jövőben rendszeressé teszik a fiatal nyelvművelők találkozóit. A rendezvényt a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak, az NKÖM-nek, valamint az Anyanyelvpolók Szövetségének támogatása tette lehetővé. 2005 októberében – talán ismét Miskolctapolcán – folytatódik a rendezvény.

B. G.

A magyar nyelv ünnepe Gyergyószentmiklóson

Az Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége (AESZ) a helyi Fogarassy Mihály Általános Iskolával közösen 2004. május 14–16. között rendezte meg Gyergyószentmiklóson A magyar nyelv napjai anyanyelvi találkozót, amelyre egész Erdélyből érkeztek diákok és tanárok. A megnyitőünnepség a helyi római katolikus templomban volt, ahol elsőként Lázár Nóra, az általános iskola igazgatónője üdvözölte a vendégeket. Pál Árpád polgármester üdvözlő beszédében jelképesnek nevezte, hogy az ünnepen az egyház és az iskola együtt van, s üdvözlésében Hajdó István főesperes is az egyház bástya-szerepét emelte ki. A rendezvénysorozatot az AESZ nevében Péntek János nyitotta meg, majd átnyújtotta Komoróczy György újságírónak (lapunk rendszeres erdélyi tudósítójának) nyelvművelő tevékenysége elismeréseként a Nyelvörzés díját. A díjazott munkásságát Murádin László méltatta. Az esemény vendége volt Balázs Géza, Benkes Zsuzsa, Nagy János Magyarországról, rajtuk kívül előadást tartott Pálfalvi Pál és Zsigmond Győző is.

15-én rendezték meg az anyanyelvi vetélkedőt. Ennek nyertesei a következők lettek: a mesemondó verseny I–IV. osztályos kategóriájában 1. díjasok: Baboly Orsolya (Kovácsna), Zilahy Réka (Marosújvár), 2. díjasok: Kovács Emese (Kolozsvár), Imre Ábel (Temesvár), 3. díjasok: Fúzi Annamária (Csernáton), Marian Ágnes (Szatmárnémeti). A Napsugár című gyermeklap díját Tucsek Jutka (Magyardellő) nyerte el. Az V–VIII. osztályosok csoportjában 1. díjas: Kovács Péter (Gyergyóditró), 2. díjasok: Incze Tímea (Csikmenaság), Fodor Júlia (Sepsiszentgyörgy), 3. díjasok: Szmutkó Brigitta és Gergely Tímea (Lugos), Napsugár-díjas: Tompos Gellért (Menaság). A gimnazista és főiskolás kategóriában 1. díjas Botházi Attila (Székelyudvarhely), Füleki Katalin, 2. díjas Benedek Katalin, 3. díjas Kiss Nóra (Nagyvárad), Napsugár-díjas: Bertóti Julianna. A Körösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő nyertesei: 1. díjas Gyöngyharmat (Marosvásárhely), 2. díjas Szent László (Nagyvárad), 3. díjas Betűváros (Szatmárnémeti). A középiskolások vetélkedőjének helyezettjei: Németh László Liceum (Nagyvárad), Mikes Kelemen Liceum (Sepsiszentgyörgy), Bod Péter Tanítóképző (Kézdivásárhely). (A Romániai Magyar Szó cikke nyomán.)

Lőrincze-díj, 2004.

2004 decemberében – ezúttal 4-én – az előző évekhez hasonlóan ismét ünnepi elnökségi ülést tartott az Anyanyelv Szövetsége, s mint korábban is, megint a Lőrincze-díj ünnepélyes átadása volt az ülés első napirendi pontja. Ezúttal két jeles kutató – s egyúttal kiváló oktató – vehette át a Szövetség és A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány kuratóriuma által alapított rangos kitüntetést, a Lőrincze-díjat.

Az egyik kitüntetett **Büky László**, aki a Pécsi Tanárképző Főiskolán szerzett magyar-történelem szakos tanári képesítést, majd a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar szakos tanári diplomát. Néhány évi általános iskolai tanári tevékenység után 1974-től kezdve a szegedi egyetemen dolgozik tanársegédként, majd adjunktusként, docensként, sőt 1990 óta már ő a magyar nyelvészeti tanszék vezetője, 1994-től kezdve pedig ő a magyar nyelvészeti PhD-programvezető is. Tudományos rangját tekintve 2002 óta az MTA doktora. Bár elsősorban stíluskutató – több munkájának is tárgya Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelve –, foglalkozott a magyar nyelv leírásának újabb módszereivel, valamint a nyelvtörténeti kutatások újabb eredményeivel, s mindezek mellett nyelvművelő munkássága is figyelemre méltó. Társszerzője a Deme László és Grétsy László által szerkesztett Iratszerkesztési és -fogalmazási tanácsadónak, amely teljes egészében nyelvművelő munka, ezenkívül számos nyelvművelő cikke jelent és jelenik meg újabban is a Magyar Nemzet napilapban, valamint szövetségünk folyóiratában, az Édes Anyanyelvünkben. Ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy a Szentendre és Vidéke című lapban már évek óta nyelvművelő és nyelvi ismeretterjesztő rovatot vezet – néhány cikkcím a rovatból: Úgymond; Autósnyelv; Le, le, le – fölöslegesen; Magasságában; stb. –, akkor már talán kimondhatjuk: Büky László mindenképpen méltó arra, hogy a Lőrincze-díj tulajdonosa lehessen.

A másik díjas, **Keszler Borbála** egyetemi tanár, a nyelvtudomány doktora, az anyanyelvi kultúra és a beszédművelés tudományos megalapozásának területén fejtett ki az elmúlt évtizedekben kimagasló tevékenységet. Leíró nyelvtani, jelesül mondattani, majd a szövegtant is érintő munkálkodása – számos résztanulmány után – egy grammatikai összefoglalás formájában került közkézre, anyanyelvünk állományának és szerkezetének a használati szintet is segítő bemutatásával. Tevékeny és érdemi része volt a helyesírási szabályzat újabb és újabb kiadásainak kidolgozásában, csiszolásában; újabban nemzetközi át- és kitekintéssel alapozta meg a magyar írásjelhasználat bemutatását, segítve annak továbbfejlesztését is. Grammatikai munkássága és a helyesírást gondozó tevékenysége a köznyelvi kiejtés ápolásának, az interpunkciós oldal feltárása az értető mondat- és szöveghangoztatásnak lett hasznos bázisművévé. Tudománypolitikai tevékenkedése még szorosabban kötődik a gyakorlathoz, az anyanyelv közvetlen szolgálatához. Jó ideig volt a helyesírási bizottság titkára; az Akadémia minden osztályának nyelvi problémáit gondozni hivatott – sajnálatosan és megtévesztően Magyar Nyelvi Bizottsággá átkeresztelt – anyanyelvi bizottságnak az elnöke; több cikluson át az ELTE mai magyar nyelvészeti tanszékének vezetője; Lőrincze Lajos elvesztése óta a nyelvművelésünk tudományos alapját képező Magyar Nyelvőr felelős szerkesztője. Mint a díj névadójának nemcsak több tekintetben is folytatóját, de mint tevékenységében utódját is, jó lélekkel ajánljuk Keszler Borbálát a Lőrincze-díjjal való elismerésre.

D. L. – G. L.

Szokott-e Ön mulcsozni?

Boldogult Körmeny László, az egykori híres rádióbemondó kedvenc foglalatossága volt, hogy kitalált szavakkal űzött játékot embertársaival. Egyik ilyen agyszüleménye volt a „repanzálás”. Bement egy cipőjavítóhoz, és a mestertől megkérdezte, foglalkoznak-e repanzálással, ugyanis gyakran beázik a cipője, és azt hallotta, hogy a repanzálás segít ezen. Faarccal hallgatta végig a szerencsétlen suszter dadogó válaszát, hogy ő ilyen műveletet nem ismer, majd elkészönt tőle megjegyezvén, hogy akkor majd máshol próbálkozik.

A minap kezembe került az egyik áruházlánc szórólapja, és ekkor jutott eszembe a fent idézett történet. Egyebek között egy fűnyíró gépet ajánlanak a következő szöveggel: „Kettős funkció: fűnyírás + mulcsozás.” Először arra gondoltam, hogy Körmeny László egy kései utódja tréfájáról van szó, de aztán eszembe jutott, hogy a multik sok mindenről híresek, de a humor nem tartozik ismertetőjegyeik közé. Több-ször hangosan elismételve a szót arra a következtetésre jutottam, hogy az angol nyelvterületen kellene kutakodnom, ha meg akarom fejteni a reklámszöveg rejtélyét. Elővettem tehát egy angol–magyar szótárt, és íme, mit találok benne? „**mulch** [mʌlt] (mezőg) I. n, talajtakarás”.

Csak azt nem értem, hogy az angloán reklámszerző miért kegyelmezett meg a *fűnyírás*-nak? Az ő nyelvi logikája alapján ugyanis azt kellett volna írnia, hogy „lounmuvingolás + mulcsozás”.

Ha valaki azt mondta volna nekem, hogy eljön az idő, amikor magyarul írott szöveg megértéséhez angol szótárt kell használnunk, akkor minden bizonnyal arra gondoltam volna, hogy az illetőt cserbenhagyta a józan esze. Ez azonban ma már kifejezetten előnyös, ha reklámszövegírónak kíván elszegődni az ember.

Regős Sándor

Úgylessz! (B. G.)

A Nyelvtudományi Intézet nyelvművelő műhelyéből

Az internet helyesírása

Az egész világot behálózó információs rendszer térnyerésével az új fogalmak helyes írásmódjának problémája is átszövi a mindennapi írás-gyakorlatot: mutatja ezt a Nyelvtudományi Intézet nyelvművelő osztályára érkező, az *internet* helyesírására vonatkozó kérdések gyakorisága is.

Az *internet* helyesírásában megfigyelhető legnagyobb kétely a megnevezés tulajdonnévi vagy köznévi jellegének eldöntetlenségéből adódik. Az általános, hétköznapi írásgyakorlatban azt tapasztaljuk, hogy a kisbetűs és a nagybetűs forma egyaránt elterjedtnek számít. A nagybetűs írásmód gyakori használatához azonban több, részben összefüggő tényező is hozzájárul. A nagybetűsítés egyre több fogalomra kiterjedő divatja és az angolban elfogadott nagybetűs forma mellett az is gárpáthatja a nagybetűvel kezdett alakok előfordulását, hogy a legáltalánosabban használt szövegszerkesztő, a Microsoft Word helyesírás-ellenőrző programjának korábbi változatai az *internet*, sőt még az egyértelműen kisbetűs, melléknévképzős *internetes* szavakat is nagy kezdőbetűs formára javították. Ráadásul az internet használatához szükséges számítógépes programok elnevezésének írásmódja is a tulajdonnévi jelleg képzetét erősíti: *Internet Explorer*. (A számítógépes programok nevei valóban tulajdonnévnek tekinthetők, írásmódjuk a márkanemekéhez, illetve az állandó címekéhez hasonlítható.)

Az 1999-ben megjelent Magyar helyesírási szótár szentesíteni is próbálta ezt a gyakorlatban érzékelhető kettősséget, hiszen mindkét írásváltozatot felvette szóanyagába. A szótár értelmezése a variánsok között jelentésbeli különbséget feltételez: a nagybetűs formát az intézménynévi használatra, a kisbetűs formát pedig a távközlési hálózat megnevezésére különíti el. Ez a szótári szabályozás azonban csak tovább növelte, nem pedig megoldotta a kezdőbetű körülü bizonytalanságot: ezt mutatja annak a könyvtár szakos egyetemistának a levele is, aki az internetről szóló szövegek sokaságát tanulmányozta az írásmód jelentésmegkülönböztető szerepének kimutatására, és mivel a szövegösszefüggések alapján nem talált valós jelentésbeli különbséget a változatok között, a közönségszolgálatához fordult segítségért.

Az *internet* szót a szövegtörzsek tanúsága alapján szinte mindig 'világmeretű, számítógépek közvetítette távközlési rendszer' érte-

lemben használjuk, tehát a jelenség nem követel meg tulajdonnévi elnevezést. A szótárban rögzített elkülönítés háttérben valójában a fogalom pontatlan ismerete állt.

A kétalakúság azonban az informatikai szaknyelvben is a jelentések elkülönítéséhez vezetett: a szakmai nyelvhasználat a kisbetűs változatot a technológiára, vagyis bármilyen IP-protokollal működő számítógépes hálózatra, a nagybetűs formát pedig magára a világhálóra, vagyis a köznyelvben *internet*-nek nevezett jelenségre vonatkoztatja.

Ez a megkülönböztetés sem indokolja azonban az *internet* tulajdonnévként való értelmezését: olyan egyedi dologra utaló megnevezésről van szó, amely köznévi szerepű, és így egyértelműen a kisbetűs írásmódja számít elfogadhatónak. Az Osiris Kiadónál 2004-ben megjelent *Helyesírás* című kötet példaanyagában (Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila) ennek megfelelően már csak a kisbetűs változat szerepel.

További helyesírási töprengésekre ad okot az *internet* előtaggal alkotott összetett szavak írásmódja. A világhálóhoz kapcsolódó technikai lehetőségek sokasága ugyanis ilyen összetételeket hoz létre: *internetbeállítás*, *internetelérhetőség*, *internetszolgáltató* (egybe), *internet-előfizetés*, *internet-hozzáférés* (kötfőjellel). Ezeknek a szavaknak az írásában az összetételekre vonatkozó általános szabályok érvényesülnek. A kötfőjellel való tagolás szempontjából fontos azonban kiemelni, hogy az *internet*-et a helyesírás szóelemekre nem tagolható idegen szóként kezeli, annak ellenére, hogy az *inter-* előtag szerepel az önállónak tekinthető idegen előtagok listájában, a *net* pedig már önmagában is előforduló forma, amelyből ige is képezhető (*netezik*). A *net* szó a magyarban azonban éppen az *internet*-ből vonódott el, és ezért nem értékelhetjük ettől függetlenül, önállóan is használatos elemként. Az egyes összetételeknek a szabályozásnak gyakran ellentmondó írásmódja (például: *internet-elérhetőség*) és a közönségszolgálatához fordulóknak bizonytalanságai ellenben azt jelzik, hogy a nyelvhasználók a hosszabb összetételeket tagolni törekusznak, és ebben a törekvésben az *internet* szó felbonthatóságának érzete is szerepet játszik.

Domonkosi Ágnes

Kerülendő/új szavak, kifejezések?

Tisztelt Szerkesztőség!

Már jó ideje olvasom az újságot. A 17. oldalhoz érve azonban mindig megdöbbenek.

Szeretném megtudni, hogy a lapban megjelenő új szavak, kifejezések című rovat ilyen formájú közlésének mi a valódi célja?

Itt újságírói szófacsarmányok, erőltetett szóösszegegyűrés, vagyis blikkfangosnak vélt, szlenges jellegű kifejezések vannak összegyűjtve.

Tudtommal az Édes Anyanyelvünk anyanyelvpoló lap. (Vagy tévedek?) Véleményem szerint óvni kellene az olvasót az esetleges további használatától. Ilyesmire persze még a leghalványabb utalás sem történik. Ehelyett szömagyarázatot, „etimologizálást”, sőt esetenként mintegy megideologizálást találunk. A T. Olvasónak már-már az lesz az érzése, hogy az itt felsorolt anyanyelvi torzók terjesztése, népszerűsítése a cikksorozat hallgatólagos célja. Ha ez nem így van, akkor az egyértelműség érdekében stílusminősítést kellene alkalmazni, vagy a címet kellene kiegészíteni, pl. Kerülendő új szavak, kifejezések.

Tisztelettel: Köllér Imre

Tisztelt Köllér Úr! Tisztelt Olvasóink!

Az Új szavak, kifejezések rovatot a lap tematikájának gazdagítására találtuk ki. A rovatot azzal a gondolattal indítottuk el, hogy legyen egy folyamatos fóruma, szemléje az új, még nem szótározott szavaknak. Hiszen egyetlen szótár sem képes fölvenni a naponta születő új szavakkal és kifejezésekkel. Ezek a kifejezések fölbukkanhatnak (néha rögtön el is tűnnek), átalakulnak, megmaradnak – és sokan szeretnék tisztában lenni jelentésükkel, eredetükkel.

A másik gondolatunk az volt, hogy a nyelvi jelenségeket a keletkezésük „pillanatában” ragadjuk meg, amikor még mód van a helyesebbnek, választékosabbnak ítélt formák kijelölésére. Úgy véljük, hogy pél-

dáink zöme önmagáért beszél, ezért a keletkezés pillanatában nincs szükség (olykor lehetetlen is lenne) stílusminősítést adni. Nem célunk egyszeri (múlékony) alkotások (ún. hapax legomenonok) közlése, de előfordulhat, hogy valamit rosszul ítélünk meg. Azt azonban vállaljuk, hogy a köznyelvnél szélesebb „mezőből” (beleértve a nyelvjárásokat, szaknyelveket és a szlenget is) válogatunk. De kivétel nélkül csak olyan formákat, amelyeket köznyelvi környezetben (sajtóban, médiában, nyilvános nyelvhasználatban) gyűjtöttünk (s ezeknek – ha lehet – közreadjuk forrását is).

Köllér úr levelét októberi számunk megjelenése után írta. Nem gondoljuk, hogy az abban közölt 15 szó egyértelműen „újságírói szófacsarmány”, „erőltetett szóösszegegyűrés”, „szlenges jellegű”, azaz „kerülendő” kifejezés lenne. Nyilván van köztük ilyesféle is, de – szerintünk – sokkal inkább mutatják a címben is tükröződő új nyelvi fejleményeket. Pl. *cécézik*, *egérpad*, *feliszapolódik*, *hajtánytúra*, *halálfolyó*, *kakaóbiztos*, *kiülős*, *partiszendvicses*, *turkászás*, *vízkommandó*.

A nyelvművelést eddig sokan azért bántották, mert régi, idejétmúlt példákat idéz, s példáinak jó részét nem adatolja. Most azért kaptunk a fejünkre, mert vadonatúj nyelvi példákat hozunk – lehetőség szerint pontos adatolással és magyarázattal. Tegyük hozzá, hogy ez a lapnak csak egyetlen oldalon egyhasábnyi rovata. A többi 20 oldalon sok más is olvasható. Egyébként az általunk is bemutatott Onze Taal című hollandiai nyelvművelő lapnak ugyancsak van ilyen szolgáltatása. Rovatunk sokaknak elnyerte tetszését. Ezt mutatja, hogy rendszeresen kapunk javaslatokat. Most is jórészt két levélírónk ajánlatából állítottuk össze a 33. részt.

Levelét köszönjük, és természetesen megfontoljuk az abban felvetett szempontokat is további munkánk során.

Tisztelettel: Balázs Géza

Új szavak, kifejezések (33.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemléljük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

adományvonal – emelt díjas telefonvonal, amely híváskor a díjat a megjelölt jótékonyasági célra juttatja el.

áfacél – az adott évre a költségvetési törvényben tervezett áfabevétel. „Az áfacél időarányosan teljesül.”

call center – telefonos ügyfélszolgálat; az efféle ügyfélszolgálatok szaporodásával maga az angol kifejezés is terjed magyar szövegeknyezetben. Pl. Hogyan lehet hatékonyabbá tenni a *call center* működését?; *Call centerek* vezetőinek szakmai találkozója stb.

cicceg – (hang) a fülhangszóróból kihallatszik.

eredetvédett – származási (termő-) helyéről elnevezett, kizárólag onnan származó (élelmiszer, bor, pálinka). Pl. a gönci barackpálinka.

factory outlet l. *gyáruhá*

fekete özvegy – harcokban elesett (terrorista) férfi felesége, aki (többnyire öngyilkos robbantásos merényletben) bosszút áll férje haláláért. Orosz eredetű kifejezés. (Heti Világgazdaság, 2004. szeptember 25.)

gyáruhá – eredetileg *factory outlet*, *outlet center*, *outletközpont*; kifutó, illetve a gyártótól közvetlenül megvásárolt termékek jelentős árcsökkentéssel való forgalmazására szakosodott áruhá. A *gyáruhá* kifejezést a Heti Világgazdaság (2004. november 6.) alkotta meg, s írásában folyamatosan használja is: „A Belgiumban hasonló *factory outlet*et működtető Group GL májusban jelentette be, hogy az ősszel Törökbálinton megnyitja első magyarországi *gyáruházát*, 16,5 ezer négyzetméteren.”

kamatvágás – kamatszint-csökkentés.

outlet, outletközpont, outlet center l. *gyáruhá*

plázarobogó – kis elektromos kocsi, amely az egyik bevásárlóközpontban segít megkönnyíteni a bevásárlást.

szórványosodás – az a folyamat, amelynek során a nyelvi tömbről leszakadnak népcsoportok (szigetek, szórványok), és azontúl más nyelv, kultúra által vannak körülvéve.

tájtérkép – az Európai Unió szabványától eltérő, helyi termék.

teajarat – különösen téli, hideg időben hajléktalanok megsegítésére, felmelegítésére, táplálására szervezett, meleg italt (ételt) szállító szolgáltatás.

zónázó vonat – ütemes, kiszámítható menetrend szerint közlekedő (elővárosi) vonat. Pl. „Naponta több, úgynevezett »zónázó« vonat közlekedik, amely megállás nélkül, átlagosan 25 perc alatt teszi meg a két város közötti távolságot” (Intercity Magazin, 2004/3. 62.).

Összeállításunkban **Graf Rezső** (Budapest) és **Zsigó Marianna** (Rudabánya) javaslataiból is közlünk.

B. G.

interkht@freemail.hu
balazsge@due.hu

Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok

A. Jászó Anna: A magyar nyelv könyve. 7., átdolgozott és bővített kiadás. Trezor, Budapest, 2004.

A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei. VI. Nyelvleírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilsztika. Szerk.: Büky László. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2004.

Balázs Géza: Pálinka, a hungarikum. Allami Nyomda, Budapest, 2004.

Balázs, Géza: Pálinka, Hungaricum. The Hungarian Specialty. Allami Nyomda, Budapest, 2004.

Balogh Lajos: Büki tájszótár. Vasi Szemle Szerkesztősége, Szombathely, 2004.

Bencze Lóránt: Boldog a nép, mely tud ünnepelni. Beszédek, előadások. Corvinus, 2004.

Egy csepp emberség. Gondolatok a Kossuth rádióban fél hét után 3 perccel. Főszerkesztő: Perjés Klára. Magyar Rádió, Budapest, 2004.

Gasparics Gyula: Helyesírási szászorszép. Helyesírási oktató CD. Hét Szabad Művészet Könyvtára VIII. CD. Apór Vilmos Katolikus Főiskola, Zsámbék, 2003.

25 év anyanyelvünk szolgálatában. Konferencia az Édes Anyanyelvünk című folyóirat negyedszázados megjelenése alkalmából. Akadémiai Kiadó, Budapest, [2004.]

Kiss Dénes: Bábel után. Esszék, tanulmányok a magyar nyelvről. Püski, Budapest, 2004.

Kommunikáció és nyelvhasználat. Szerk.: H. Varga Gyula. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2004.

Nyíri Antal: Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok. Vál. és szerk.: Szabó József és Szűcs Judit. Szeged, 2004.

Sorsunk és jellemünk. Kortársak otthonról, közérzetről, jövőképről. Szerk.: Raffai István. Új Horizont, Veszprém, 2004.

Szentpéteri Géza: Adatok Kisújszállás régi nyelvééről, nyelvjárásáról. Kisújszállás, 2004.

„...szolgálatra ítéltél...” Bálint Sándor Emlékkönyv. Szerk.: Barna Gábor. Lazy Kiadó, Szeged, 2004.

Szónoklatok nagykönyve – iskolaigazgatóknak. Raabe, Budapest, 2004. Szakmai szerkesztő: Róka Jolán.

Szónoklatok nagykönyve – polgármestereknek. Raabe, Budapest, 2004. Szakmai szerkesztő: Róka Jolán.

Tótfalusi István: Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Ujváry Zoltán: Néprajz Móra Ferenc műveiben. Kiskunfélegyháza, 2004.

HÍREK

A Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kara, a Liska József Szakközépiskola, a TIT Jászszági Szervezete és a Magyar Nyelvudományi Társaság Jászszági Csoportja 2004. október 26-án tudományos tanácskozást rendezett a jászberényi főiskolán az Osiris Kiadó gondozásában megjelent *Helyesírás* című kézikönyvről. A tanácskozáson a két szerző tartott előadást: **Laczkó Krisztina** A magyar helyesírás jelenlegi helyzete, egy új szabályzat körvonalai, **Mártonfi Attila** pedig A helyesírási szótár elméleti és módszertani problémái címmel. Az előadásokat eszmecsere követte.

*

November 12–13-án zajlott le Budapesten a *Kossuth-szónokverseny* 2004. évi döntője. Az eseményhez kapcsolódó tudományos ülésszakon **Adamik Tamás**, **Bencze Lóránt**, **Benczik Vilmos** és **Kemény Gábor** tartott előadást a nyelvi kép és a szóbeli stílus kérdéseiről.

*

2004-ben volt tízéves a Berzsényi Dániel Főiskola Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke. A tanszék november 23-án *Frazeológia és nyelvtudomány* címmel rendezett tudományos ülésszakot, amelynek meghívott előadója **Bárdosi Vilmos**, az ELTE BTK professzora, valamint **Kiss Gábor**, a Tinta Kiadó igazgatója volt. A tanszék munkatársai, **Balázs Géza**, **Balaskó Mária**, **Kovács László** és **Kundermann Balázs** ugyancsak frazeológiai témában adtak elő.

*

A *hatalom interdiszciplináris megközelítésben* címmel 2004. november 26-án Szegeden a JGYTFK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és az MTA SZAB Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága rendezett konferenciát, amelyen **Szabó Miklós**, **Mihályi Péter**, **Ordasi Péter**, **Zombori Ottó**, **Csányi Vilmos**, **Kapitány Ágnes** és **Kapitány Gábor**, **Hann Ferenc**, **Szilágyi Ákos**, **Ormos Mária** mellett **A hatalom és a nyelv** témakörében **Balázs Géza** tartott előadást.

*

2004-ben volt százéves a **Magyar Nyelvudományi Társaság**. A centenáriumi ünnepséget december 1-jén rendezték a Magyar Tudományos Akadémián, majd ugyanott, két héttel később, a Társaság elnöke, **Benkő Lóránt** és főtákar, **Kiss Jenő** átvették a *Magyar Örökség* kitüntető címet és oklevelet is. A rangos kitüntetéshez szívból gratulálunk!

*

December 8-án a Nemzeti Színház volt a színhelye a *Prima Primiissima Díj 2004* elnevezésű ünnepi díjkiosztó gálaestnek. A *Magyar oktatás és köznevelés* kategóriában **Grétsy László** lett a *Prima Díj* egyik kitüntetettje.

*

Szótár címmel folytatódik a Duna Televízióban **Balázs Géza** napi ötperces anyanyelvi műsora. A hétfőtől csütörtökig látható programot szombaton és vasárnap reggel megismétlik.

*

A 2005. évi magyar nyelv hetének rendezője a Vas Megyei TIT, a központi megnyitót április 5-én, kedden lesz Szombathelyen.

PONTÓZÓ

Mindenekelőtt a 2004. évi 4. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk közre.

I. Lehet egy betűvel több? 1. Lián – Ilián. 2. Emma – gemma. 3. Bír – Ebír. 4. Ügy – rügy. 5. Lant – alant. 6. Arat – garat. (Többen is figyelmeztettek, hogy rejtvényünkben a *garat* meghatározása pontatlan volt, ugyanis az nem a gége része, hanem a szájüregnek a gége és a nyelőcső felé folytatódó része. Elnézést!) 7. Boa – oboa. 8. Árul – zárul. 9. Talány – átalány. 10. Ajtó – sajtó. A kiegészítésül beírt betűkből összeolvasható szó: *igeragozás*.

II. Madárcsalogató. 1. Fülemüle. 2. Küllő. 3. Cinege. 4. Bárzabillegető. 5. Barátka. 6. Nyaktekercs. 7. Királyka. 8. Búbos banka. 9. Szalonka. 10. Őzsupó.

III. Hétszer hét. 1. Birétum. 2. Fagomba. 3. Villány. 4. Lázadás. 5. Nyaksál. 6. Csipesz. 7. Puccini. A keresett név *Balassi*, a keresett cím pedig, amelyet a beírt szavak 7., 6., 5., 3., 2., 1., 4. sorrendbe való átcsoportosításával olvashatunk ki a megjelölt átlóból: *Psalmus*. E rejtvényünkkel a 450 évvel ezelőtt, 1554. október 20-án született költő, Balassi Bálint emléke előtt tisztelgünk.

IV. Szó-ta-go-ló. 1. Veterán ukrán tevé. 2. Sárvári nyári vásár. 3. Recsegő égőcsere. 4. Réveden lett Denveré. 5. Megint kettőntet int meg. 6. Járdán delnőddel dán jár. 7. Papi fakó fapipa. 8. Zalában lobban láza. 9. Fekete sörtekefe. 10. Talán gazos Galánta.

V. Déry Tibor a nyelvről. Nyelvéből kilépni az írónak legfőbb a nyelve tud, a tolla nem.

Azok közül az olvasóink közül, akik megfejtésükkel megszerzték a sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban: Arany János Általános Iskola nyelvművelő szakköre, Kemecse, Móricz Zsigmond u. 47. (4501); Bene Adrián, Pécs, Aidinger J. u. 30. VII. 27. (7632); Laky Evelin, Tamási, Bajcsy-Zsilinszky u. 39. (7090); Lovas Zoltánné, Székesfehérvár, Huszti u. 11. (8000); Nagy Erika, Sárospatak, Madách u. 6. (3950); Palotai Erzsébet, Nyíregyháza, Árok u. 12. (4400); Riskó Zsófia, Kistarcsa, Hunyadi u. 10. (2143); Szabóné Darvai Éva, Miskolc, Irinyi u. 25. IV. 3. (3534); Szammer Ignácné, Bakonygyirót, Rákóczi u. 10. (8433); Tripolszki Csilla, Szerbia és Montenegró, 24 400 Zenta, Munkás u. 3. A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Címszereplők. Olvasóink feladata feladványunk meghatározásainak megfejtése s az ábrába való beírása. Ha megoldásuk hibátlan, akkor az ábra függőleges 3., továbbá 7. sorában egy-egy ismert irodalmi nőalak nevére találunk. Mindkettő egy jeles írónk egy-egy művéből kelt életre. Mi a két nőalak neve, és hogy hívják 200 éve elhunyt alkotójukat? (A nőalakok nevéért 5-5, a szerző nevéért ugyancsak 5 pont jár. A hibátlan megfejtésért tehát összesen 15 pont.

- Fontoskodó, okoskodó
- Egyedi kiskabát
- Terjeszkedés
- Izociánsavból levezethető észter
- Valamit a többszörösére növel
- Államokat elválasztó földterületi sáv
- Matrikula
- Értékes régi fizetőeszköz

II. Ide – oda. Rejtvényünk négy oszlopában szórészek sorakoznak egymás alatt. Megfejtőink feladata az, hogy a szórész-

párok közötti kipontozott helyekre írjanak be egy-egy olyan szótöréket, amelyek a tőlük balra és jobbra álló szórészekkel egyaránt értelmes szavakat alkotnak. (Pl. csür re. Ide a *he* szócskát kell beírni, és ily módon megkapjuk a *csürhe* és a *here* szót.) Ha olvasóink a megfelelő szótöréseket írják be, akkor azokat felülről lefelé összeolvastva mindegyik oszlopban egy-egy újabb szót kapnak eredményül. Ezt a négy szót kell beküldeni! Mindegyikért 5 pont jár, a teljes megfejtés tehát 20 pontot ér.

1. bu la	2. pe tő
ba kó	te vő
pi tű	bi cső
se tu	pá gu
fű ke	kí dor
3. tö ró	4. len pű
rá tő	he ge
pi tő	te rék
ü tő	eg ti
pi nye	cin hes
ül ő	szen rék
ét cse	kül egy

III. Háromlépcsős népdalkeresés. Olvasóink első feladata az első oszlop meghatározásainak megfelelő, hat betűjegyűből álló szavak megkeresése. Második lépcsőként ezeknek a beírt szavaknak a magánhangzóit – tehát csak a magánhangzóit! – úgy kell megváltoztatniuk, hogy a kapott betűsor megfeleljen a jobb oldali oszlop meghatározásainak. (Egy példa: kenyérsütéshez használt kelesztő anyag: *kovász* – fokozatosan megszűnik, eltűnik: *kivész*. Most következik a harmadik lépcső! A második meghatározásra beírt szavak utolsó magánhangzóit (példánkban ez az *é* lenne) felülről lefelé sorba rakva, illetve úgy hagyva egészítsék ki megfelelő mássalhangzókkal úgy, hogy az eredmény egy ismert népdal kezdő sora legyen! A megfelelő szavak megtalálásáért szópáronként 1 pont, a népdalsorért pedig további 10 pont jár. Összesen tehát 18.

1. Éber	-----	beiktatás	-----
2. Nagy világosság	-----	kesernyés	-----
3. Hintés	-----	borzas	-----
4. Hajlat	-----	cipó	-----
5. Aszott	-----	kötözködik	-----
6. A szoknya teszi	-----	a láng teszi	-----
7. Nem anyukás	-----	elbeszélő	-----
8. Szint	-----	csodálat	-----

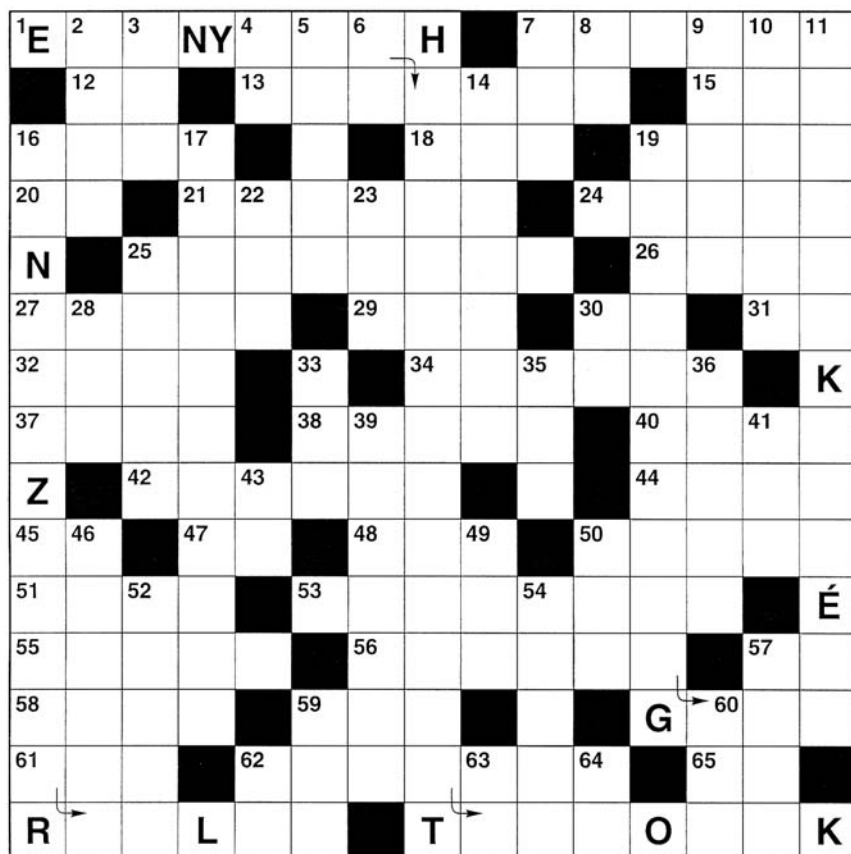
IV. Beke György a nyelvről. Keresztrejtvényünk fő soraiban ezúttal az erdélyi, de már évek óta Budapestén élő írónak, több mint ötven önálló kötet szerzőjének Védekezen élő anyanyelv című kötetéből idézünk egy megjegyzésre érdemes mondatot. Ezt tesék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 78 pont, de már 60 pont is elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban, mint mindig, most is tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2005. április 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénytípusra való olvasónak jó szórakozást és a rejtvényekkel való sikeres megbirkózást kívánnak – a Pontozó rovat gazdájával, **Grétsy Lászlóval** együtt – a feladványok készítői:

**Bencze Imre (II.),
Harmati Gizella (I.),
Láng Miklós (III.),
Schmidt János (IV.)**

A SOKSZÍNŰ NYELV

VÍZSZINTES: 1. Beke György megállapításának kezdete. 7. Ráadás a menzán. 12. A rubídium vegyjele. 13. Fő műve a Lúdas Matyi (Mihály). 15. Mistress, rövid. 16. A jurakorszak felső szakasza. 18. Főnévképző, a -zat párja. 19. Női név. 20. Edmond Dantés börtönszigete. 21. Az aljánál elrejt. 24. A görög ábécé 8. betűje. 25. Matematikai, de nyelvtani betűrejtvény is lehet: j ű (!). 26. Tengernék nevet adó város a Don torkolatánál. 27. Egy közmondás szerint hatalmas. 29. ... House-összeesküvés; 1683-as merénylet II. Károly angol király ellen (RYE). 30. Szürkének, álmosítónak tart. 31. Gyerünk már! 32. 19. századi svéd történetíró és jogtudós (Oskar). 34. Zeneszerző, cimbalomművész (Géza, 1841–1913). 37. Építési törmelék. 38. Mérkőzés az aranyéremért. 40. Oil of ...; kozmetikai márká. 42. ... és béke; Lev Tolsztoj regénye. 44. Kiss Me ...; Cole Porter musicalje. 45. Az americium vegyjele. 47. Asszony. 48. A varázshedű című opera zenéjének szerzője (Werner). 50. ... Sinclair; USA-beli író, a 11 kötetes Lanny Budd-sorozat szerzője. 51. Csattanója van. 53. Partnerével programot megbeszél. 55. Richard ...; USA-beli költő, szatíraíró, nevének (nem a műveire vonatkozó!) anagrammája: lapos. 56. Kokó, de nem a ringben üt ki! 57. Az Anyám tyúkjá kezdő szava. 58. ... Kist; Eb-bronzérmes holland labdarúgó, 1979 aranycipőse. 59. 18. századi pap, egyházi író (Péter). 61. „Valahol a Tiszaháton / ... egy gazda: Pál barátom” (Arany János). 62. Depó. 65. Saint, rövid.

FÜGGŐLEGES: 2. A közelmúlt német teniszcsillaga (Steffi). 3. Az Operaház tervezője (Miklós, 1814–1891). 4. Belső reform! 5. Komornyik. 6. Némán evez! 7. Tanács, németül. 8. Az einsteinium vegyjele. 9. Szóról szóra tanul, régiesen. 10. Respighi híres zeneművében reggel muzsikáló római szökőkút. 11. A megállapítás második része. 14. Kedvenc, pártfogolt. 16. Beke György megállapításának negyedik, befejező része. 17. Önálló szerepkört betöltő balettművész. 19. A megállapítás harmadik része. 22. A Leie (a flandriai Gent egyik folyója) francia neve. 23. Német névelő. 25. ... Piaf; legenda francia szanzonékesnő. 28. ... Hoeness; német labdarúgó, ma sportvezető. 30. Ugyanaz, rövid. 33. ... Jürgens; osztrák táncdalékes. 35. Lett, régiesen. 36. Nem is föltött! 39. Az emberi élet késői szakasza. 41. ... Boldon; 200 m-en világbajnok Trinidad és Tobago-i vágtafutó. 43. Tág. 46. Petőfi Sándor kérdőjeles verse! 49. E sporttróféáért döntőt játszhatott az MTK és az FTC labdarúgócsapata is. 50. ... figura docet; amint az ábra mutatja, latinul. 52. Kossuth-díjas építész (György). 54. Működési rendellenesség. 57. ... Kornél; Kosztolányi Dezső novellaciklusának hőse, az író alakmása. 59. ... Gees; a Gibb fivérek zenekara. 60. Egy Illés-sláger szerint ez a fontos, nem a haj! 62. Vége a filmnek! 63. Kicsinyítő képző. 64. Párt!

Schmidt János

Eláll a savunk

Elferdített szállóigék és idézetek a reklámban

„Az elferdített szállóigék és idézetek a közmondásokhoz hasonló funkciót hivatottak betölteni: az a feladatuk, hogy az ismerős hangzás segítségével bizalmat keltsenek. Mivel a reklám a társadalom széles rétegeinek szól, közérthetőnek kell lennie, ezért csak a legismertebb szállóigék felhasználására vállalkoznak a reklámszakemberek” (Forgács Erzsébet). Az idézetek lehetnek irodalmi alkotások, filmek címei vagy slágerek. Ilyen például a Suzuki reklámszlogenje, amely nagy költőnk, Petőfi Sándor egyik költeményét veszi célba: *Szabadság, szeretem*. Ennek azonban nincs információértéke, hiszen magáról az autóról semmit nem közölnek, és azt sem tudhatjuk meg, hogy a reklámfilm főszereplője pontosan mit is szeret – a szabadságot? a Suzukit?

A La Créma jégkrém óriásplakátján ezt a feliratot olvashatjuk: *La Créma. Könnyű testi kísértés*. Ez valószínűleg a *Könnyű testi sértés* filmcímet használja fel. Bár a frazeológiai átalakítás itt is jó, a reklám mégis képzavart okozhat, mert a plakát szemlélője nem tudja, miért kísértés a testnek egy jégkrém.

A következő elferdített idézet a Hegedűs a háztetőn című musicalből való: *Ha én Mazda lennék*. Ebben a szóhelyettesítésben a kihagyott szó helyett a márkanév szerepel, amit találó nyelvi játékként foghatunk fel. Ráadásul az asszociáció során is hasonlót érezhetünk a két feltételes mondat esetén: jó lenne, ha gazdag lennék; jó lenne, ha Mazda lennék, vagyis ha lenne egy ilyen autóm, mert akkor gazdagnak, elégedettnek érezném magam.

A *Házam, házam, te mindenem*... idézet kapcsán mindenki a Bánk bán című opera leghíresebb áriájára gondol. Az Erste Bank a *házam* szóban levő két magánhangzó felcserélésével hirdeti legújabb lakáshitel-lehetőségeit.

Hangzásbeli módosulással keletkezett egy-egy új szó a következő két példában, kihasználva az eredeti és az új szó közötti összecsengést. Az egyik a Cora óriásplakátján jelenik meg: *Egységben a nyerő. Egy mosollyal több. Cora*. A frazeológiai átalakítás itt szintén megfelelő, bár a mondatnak nincs információértéke, hiszen ennyiből nem tudhatjuk meg, mit is akar mondani nekünk a reklámszöveg megalkotója. (Egy politikai pártkoalíciónak azonban találó jelmondata lehetne.) Egy másik reklám is ehhez hasonló eszközökkel él: *A gyomrom? Szíjavam nincs!* Ebből a nyelvi jól megszerkesztett, találó reklámból mindent megtudhatunk. A képen található gyógyszeres doboz láttán és a szöveg alapján mindenki rájön, hogy aki ezt a savlekötőt használja, annak egy szava sem lehet – eláll a szava –, mert sava sincs. A jelmondat tehát rövid, frappáns, mégis minden információt közöl velünk.

Fazekas Beáta

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

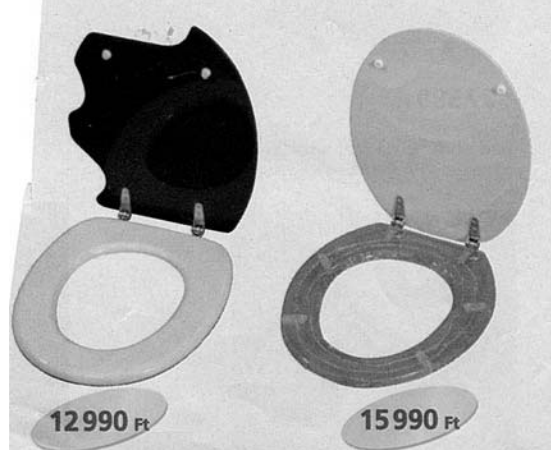
Egyedi méretű faajtók, ablakok gyártása
Kovács Attila asztalos vállalkozó
Bontás nélküli ablakok cseréje.
Helyszíni felmérés!
Nyíregyháza, Szélsőbokori út 1.
(Kertváros) Tel.: 60/289-90-61

Vajon milyen lehet a bontás nélküli ablak? (B. G.)

Személyszállítás Autóbuszokkal
 Ha személyszállítással van gondja, a Busmann-Trans Luxusbuszaival megoldja! Tel.: 34/342-533
 Személyszállítás bel- és külföldre, 30/268-78-02
 Munkásszállítás, Komárom, Mártírok út 48. Cím:
 Nyugdíj és Diákkedvezmény E-mail: busman@novonet.hu

Nagyon gáláns cég lehet, mivel nemcsak diákkedvezményt, hanem – mint a kötőjel hiánya jelzi – nyugdíjat is ad. Szívesen ajánljuk minden diákcsoportnak! (A komáromi Jókai Gimnázium Parlando szakköre nevében: **Hornvánszky Lilla, Horváth Krisztina, Peresztegi Anita.**)

Nem mellékes helység

12990 Ft 15990 Ft

Csakhogy ami ezen a szórólapon látható, az nem *helység*, sőt nem is *helyiség*, hanem egy mellékhelyiségnek csakugyan nem mellékes része, mindjárt két változatban! (Beküldte: **Karainé.** Közzéteszi: **G. L.**)

A Margit-sziget déli, pesti oldalát a közterület-felügyelők is folyamatosan figyelik. A szervezet szigeti járőrei a nyár eleje óta durván negyven alkalommal vezényelték ki a vízből a csobbanókat, akiknek többsége megúsza figyelmeztetéssel; a tízezer forintos helyszíni bírságot csupán négy-öt visszaesőre

Miért kell durván? Szép szóval már nem is lehet? Persze itt a durván határozószó 'nagyjából, körülbelül' jelentéséről van szó (amely nincs benne a legújabb értelmező kéziszótárban sem). (A Népszabadság augusztus 9-i számában olvasta: **B. G.**)

2004/10/24. Rajzpályázat, „Milyen szeretnék lenni idős koromban?”

Az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal Időügyi Titkársága „Milyen szeretnék lenni idős koromban?” címmel fotópályázatot hirdet. Pályázatunkkal azt a célt tűztük ki, hogy a gyerekek és fiatalok nézzenek körül környezetükben, ismerjék meg a velük együtt élő idősebb korosztályt. Lessék el önfeladott pillanataikat, amikor unokájukkal játszanak, otthon barkácsolnak, házastársukkal sétálnak, vagy barátaikkal beszélgetnek. Mutassák be a korosabb generáció mozgalmas élethelyzeit, aktív hétköznapjait, örömeit. Gondolkodjanak el az ifjabbak, milyenek is szeretnének lenni ők majd hatvan, hetven év múlva? Figyeljenek oda az idősekre, s ha megismerik, közelebb kerülnek hozzájuk, még jobban megszeretik őket.

Olyan semmiképpen sem szeretnék lenni idős koromban, aki már az első mondatnál elfelejti, hogy mit írt a címben! (Beküldte **Miklós Józsefné** komáromi olvasónk.)

Akkor most ki mondott le? (B. G.)

metro
2004. NOVEMBER 10. SZERDA

ÁTADTA A HATALMAT FIÁNAK
 Norodom Sihamoni új kambodzsai király üdvözölte az ünneplőket az 51. alkalommal megtartott kambodzsai függetlenség napján Phnom Penhben. Az új király megromlott egészségi állapota miatt lemondott Norodom Sihamonuk király 51 éves fia. MTI

Ingyenes padlásletakarítást és lombtalanítást vállalok. Érd.: [REDACTED] este

Vagyis: a padláslesöp-réskor talált lombokat is eltávolítja! (B. G.)